

HØGSKOLEN I OSLO
OG AKERSHUS

Mali Storbækken

Prostitusjonsregulering og kjønn

**En analyse av prostitusjonsbegrepet i fire proposisjoner til
Stortinget fra 1994 til 2016**

Masteroppgave i sosialt arbeid

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for Samfunnsfag

Sammendrag

Formålet med denne masteroppgaven har vært å utforske endringer i prostitusjonsbegrepet i nyere historisk tid og finne ut hva de begrepsmessige endringene kan si om samtidas forståelse av kjønn. Prostitusjonsbegrepet har blitt fulgt gjennom fire odelstingsproposisjoner/proposisjoner til Stortinget fra perioden 1994 til 2016. For å undersøke begrepsendringer over tid har en Reinhart Koselleck-inspirert begrepshistorisk metode blitt benyttet. Gjennom Simone de Beauvoirs analyse av kvinnen som Den andre har forståelse av kjønn i de enkelte proposisjonene blitt undersøkt. Analysen har avdekket en gradvis endring i begrepet. Hvilke aktører som innlemmes i begrepet forandrer seg, og hvordan disse aktørene beskrives er også skiftende, det samme gjelder hvem man mener bør pålegges skyld i feltet. Noe som synes statisk gjennom alle proposisjonene er forståelsen av kjønn, til tross for skiftende politisk klima og ulikt kjønnsfokus i de spesifikke proposisjonene. Den som selger sex er oftest definert som kvinne, kjøper er mann, det samme gjelder hallik og bakmenn. De kjønnede aktørene i begrepet har ført med seg en tradisjonell forståelse av kvinnen som passivt offer, og mannen som handlende subjekt. Endringer i definisjon og forståelse av kjønn i begrepet kan påvirke hva slags form det sosiale arbeidet får i tilnærming til felten, og kunnskapsproduksjonen som fremkommer.

Abstract

The purpose of this master thesis has been to explore changes in the prostitution concept in recent historical times and find out what the conceptual changes can tell us about contemporary understandings of gender. The prostitution concept has been followed through four draft resolutions and bills to the Norwegian Parliament from the period of 1994 to 2016. To investigate conceptual changes over time, a Reinhart Koselleck-inspired conceptual history method has been used. Through Simone de Beauvoir's analysis of the woman as the second sex, understanding of gender in the individual drafts has been examined. The analysis has revealed a gradual change in the concept. Which actors incorporated in the concept changes, and how these actors are described is also altered, as is the one who is believed to be blamed in the field of prostitution. Something that seems immutable through all drafts is the understanding of gender, despite the changing political climate and gender focus in the specific drafts. The one who sells sex is usually defined as a woman, the buyer is a man, the same goes for the procurer. The gendered actors in the concept have brought with them a traditional understanding of the woman as a passive victim, and the man as an acting subject. Changes in the definition and understanding of gender in the concept can affect what kind of social work approach that is availed, and the knowledge production that emerges.

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for Samfunnsfag

Oslo 2017

Forord

Først og fremst vil jeg takke min veileder Marit Haldar for inspirerende og konstruktive tilbakemeldinger på mitt arbeid. Din uuttømmelige kunnskap og brede kompetanse har vært til umåtelig stor hjelp.

Tusen takk til Rita for at du har gitt meg ros, selvtillit og troen på at jeg ville klare å fullføre prosjektet. Takk til Kaja, Vanja, Eline og Linn Orlaug på lesesalen for faglige innspill og moralsk støtte. Uten dere hadde studiehverdagen vært langt mer fattig.

Så en takk til kjære tante Solveig for din tro på prosjektet, gjennomlesning, faglige innspill og hjelp, og til mor og far, for støtte gjennom hele prosessen.

Så vil jeg takke Haakon, som har vært så (u)heldig å bli kjent med meg i innspurten av masterinnleveringen, både for språkvask av oppgaven og for tiltrengte og morsomme avbrekk i skrivningen.

Til slutt vil jeg rette en stor takk til alle bibliotekarer jeg har møtt på min vei i prosjektet, for deres generelle engasjement for faget og for deres mange alternative løsninger og innspill for å finne frem til materialet jeg til slutt endte opp med.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	I
Abstract	II
Forord	III
Innledende ord	1
Problemstilling	2
Avgrensning og begrensninger	2
Sosialfaglig relevans	3
Tidligere forskning	4
Trekke ved prostitusjonsforskningen i Norge	4
Sentrale publikasjoner fra Norge	6
Menneskehandel og prostitusjon	8
Dokumentanalyser i Sverige og Finland	8
Oppgavens struktur	10
Teoretisk og metodisk rammeverk	11
Simone de Beauvoirs kjønnsfilosofi	11
Det annet kjønn – fortsatt relevant i dag?	12
Reinhart Kosellecks begrepshistoriske metode	13
Synkron analyse	15
Diakron analyse	15
Opposisjonspar	16
Beauvoir og Koselleck	16
Beskrivelse av tekstmaterialet	17
Odelstingsproposisjoner og proposisjoner til stortinget	18
Utvalg av kapitler og sitater	19
Analysestrategi	19
Validitet og reliabilitet i analysen	21
Eget språk	22
Feltarbeid i biblioteket og historisk bakteppe	24
Veien inn i feltet	24
Medisinske og psykologiske tidsskrifter og veneriske sykdommer	25
Skjønnlitteratur og samfunnsdebatt	25
Prostitusjonslovgivningens historikk og offentlige dokumenter	27
Proposisjoner og lovforslag	28

Endelig utvalg av datamateriale	29
Odelstingsproposisjon nr. 4 (1994-1995).....	31
Politisk og historisk kontekst for proposisjon nr. 4 (1994-1995).....	31
Underliggende kontroll og annetgjøring	33
Kjønnede aktører	34
Skyldig, uredelig og kriminell.....	36
Odelstingsproposisjon nr. 28 (1999-2000).....	38
Politisk og historisk kontekst for proposisjon nr. 28 (1999-2000).....	38
Passive prostituerte og aktive kjøpere av sex.....	40
Aktører i begrepet.....	41
Kjønnede aktører	42
Egenskap eller handling?	43
Odelstingsproposisjon nr. 48 (2007-2008).....	46
Politisk og historisk kontekst for proposisjon nr. 48 (2007-2008).....	46
Uklare kjønn og ofre for prostitusjon.....	48
Kjønnede aktører	48
Menneskehandel.....	50
Handling eller egenskap – nok en gang	52
Proposisjon 68 til Stortinget (2015-2016).....	54
Politisk og historisk kontekst for proposisjon nr. 68 (2015-2016).....	54
Menneskehandel og prostitusjon.....	56
Utenlandske aktører.....	57
Ofre for menneskehandel	58
Kjønnede aktører	58
Historisk oppsummering – stabilitet og endring	61
Synonymer	61
Aktører	62
Kjønn.....	64
Hvordan beskrives de?	65
Avsluttende tanker.....	68
Litteraturliste	70

Innledende ord

Tema for denne oppgaven er prostitusjon i norske lovforslag. I Norge har prostitusjon vært kontrollert ved lov i over 300 år. Straffeloven av 1687 kunne benyttes for å straffe både de som solgte og kjøpte sex (Høigård og Finstad 1986, 326). Siden den gang har lovverket rundt kjøp og salg av sex endret seg utallige ganger. Tema er i seg selv kontroversielt og dette gjenspeiles i prostitusjonskontrollens brokete historie (Skilbrei 1999), der til og med selve definisjonen av begrepet skaper stor uenighet (Høigård og Snare 1983, 137).

Til tross for flere store endringer både i lovverket og definisjoner, har begrepet vist seg å være svært seiglivet. Det har tidvis blitt brukt andre begreper for å beskrive virksomheten, som f.eks. ervervsmessig utukt, alfonseri og bordellvirksomhet. Likevel har begrepet igjen og igjen dukket opp både på folkemunne og i den offentlige diskusjon. Begrepet kommer fra det over 2600 år gamle greske ordet *prostasai*, «å stå fremfor», nærmere bestemt å stå foran bordellet (Borg mfl. 1981, 616), og beskriver en tabubelagt virksomhet. Begreper med konnotasjoner av denne art bruker ofte å bli byttet ut med andre, mindre belastende benevnelser, og havner ofte i en eufemistisk tredemølle¹ (Pinker 2003), men dette gjelder ikke for prostitusjon. Denne motstandsdyktigheten er interessant. I tillegg er tema interessant, da ideologi og språkbruk omkring fenomenet kan fortelle oss noe om hvordan samfunnet betrakter forholdet mellom kjønn og tilhørende kjønnsroller. Kontrolltiltak på prostitusjonsfeltet kan gi oss en pekepinn på hvordan statsmaktene ønsker å regulere og kontrollere seksualitet (Melby 1980, 82). Prostitusjon som samfunnsfenomen har i norsk kontekst blitt satt i sammenheng med manglende likestilling, og et kvinnesyn som ikke står i stil med likestillingsidealet man har hatt (Skilbrei og Holmström 2013). Valg av reguleringsmetoder i prostitusjonsfeltet gir en indikasjon på hvordan man betrakter aktørene i feltet, hvem som inngår i begrepet, og hvordan man mener at relasjonen mellom kjønnene bør være (Skilbrei 2009, 167).

Jeg ønsker i min oppgave å se nærmere på begrepet prostitusjon og hvordan det har blitt definert og brukt over de siste 22 årene i lovforslag fra regjeringen. Det vil også være

¹ Den eufemistiske tredemølle beskriver prosessen hvor eufemismer byttes ut med nye eufemismer. Dette skjer når en eufemisme går over til å bli et stigmatiserende eller tabubelagt ord, og må byttes ut med en ny eufemisme

interessant å se om jeg, ved å følge begrepet over dette tidsspennet, også kan finne spor av hva slags oppfatninger av kjønn som ligger bak forståelsen av begrepet.

For å få innsikt i underliggende endringer i meningsinnhold knyttet til fenomenet vil en begrepshistorisk analyse vise seg fruktbar. Innenfor begrepshistorie ser man på språket som et historisk fenomen, og begrepshistorie skal gi forskeren verktøyet til å se nye sider ved sosiale og politiske fenomener som ved første øyekast kan virke selvforklarende (Kurunmäki 2012, 177-178). Så selv om ordet prostitusjon, som jeg har valgt meg ut, er bevart og ennå brukes, vil begrepet kunne endre betydning og innhold med den historiske utvikling. For å undersøke hva slags implikasjoner dette kan ha, har jeg latt meg inspirere av Reinhart Kosellecks metodiske rammeverk for begrepshistorisk analyse.

Problemstilling

Problemstillingen for min oppgave er som følger:

Hvordan har prostitusjonsbegrepets innhold endret seg gjennom 4 odelstingsproposisjoner/ proposisjoner til stortinget i tidsrommet 1994-2016 og hvordan kan begrepet forstås som et tidsmessig uttrykk for oppfatning av kjønn?

Avgrensning og begrensninger

Jeg vil i analysen av begrepet prostitusjon avgrense meg til tidsrommet 1994-2016. Skulle jeg beveget meg helt tilbake til begrepets røtter, ville jeg måtte gå tilbake 2600 år, hvilket kan synes i overkant ambisiøst for ethvert forskningsprosjekt. En innvending til dette er at et tidsrom på 22 år er for knapt for å kunne utføre en begrepshistorisk analyse. Jeg mener at det i denne perioden likevel skjedde svært mye på det norske prostitusjonsfeltet, hvilket gjør en analyse av begrepet interessant, til tross for det korte tidsrommet. Ved å velge et såpass kort tidsrom får jeg også mulighet til å virkelig trenge dypt inn i datamaterialet, og se etter detaljer ved hver enkelt proposisjon, som kanskje ville vært mer utfordrende om jeg hadde valgt en lengre periode.

Jeg har i tillegg valgt å begrense mitt fokus til norske forhold, og vil undersøke forståelsen av begrepet og dets tilknytning til forståelsen av kjønn i lys av lovforslag fra regjeringen. Ved å kun se på begrepet i norske dokumenter, vil ikke denne teksten kunne si noe om internasjonale forhold. Prostitusjonsfeltet eksisterer likevel ikke i et vakuum, og spesielt i

nordisk kontekst vil politikken som føres på feltet være påvirket av de omkringliggende landene (Skilbrei og Holmström 2013). Derfor kan oppgavens innhold også være relevant utenfor landegrensene.

Jeg har valgt å se spesielt etter hvordan man kjønner aktørene i dokumentene, og har lett etter implisitte og eksplisitte uttrykk for tidsmessig syn på kjønn. Her kunne jeg ha valgt et mer interseksjonelt perspektiv og studert både klasse og etnisitet. I et interseksjonelt perspektiv ser man på hvordan sosiale kategorier som blant annet kjønn, klasse og etnisitet gjensidig konstituerer hverandre (Gressgård 2013). Jeg tar tidvis for meg etnisitet i analysen – dette på grunn av datamaterialets innhold. Hadde jeg valgt en mer interseksjonell linse å se datamaterialet gjennom vil det muligens ha dukket opp mer jeg kunne tatt tak i. Dette var dog ikke mitt siktemål i oppgaven, og kjønn blir derfor prioritert.

Jeg skal se på lovforslag fra regjeringen, men jeg kunne også valgt andre dokumenter til å belyse min problemstilling. Dokumentene er utgitt av rådende regjering på et historisk tidspunkt, og datamaterialet vil derfor kun være et tidstypisk utsnitt for denne regjeringens politikk på et gitt tidspunkt. En regjeringens dokumenter er likevel påvirket av egen samtid, og virker også tilbake på samtiden. Derfor mener jeg at ved å følge disse dokumentene kan man få et visst innblikk i oppfatningen av prostitusjonsfeltet og dets tilknytning til kjønnsforståelse til ulike historiske tidspunkter. Jeg skal ikke gå inn på hva slags spesifikke følger hver enkelt proposisjon har, men heller analysere samspillet mellom begrepsendringer og synet på kjønn gjennom 22 år.

Sosialfaglig relevans

På hvilken måte kan en begrepshistorisk analyse av prostitusjon bidra på det sosialfaglige feltet? Språket er vår inngang til å forstå verden – når språket endrer seg vil vår virkelighet også gjøre det. Begreper, sammen med språket gjenspeiler erfaringer for sin samtid, og samtidig kan språket forespeile fremtidige erfaringer ved å tilpasse erfaringer til språket, som kommer forut for selve erfaringen (Jordheim 2004, 11). Språkbruken på prostitusjonsfeltet vil derfor kunne påvirke hvordan man velger å håndtere aktørene: Endringer i definisjon og problemforståelse i lovverket vil påvirke hva slags form det sosiale arbeidet får i tilnærming til gruppen som selger sex, og også hva slags midler sosialhjelpetilbudene får og hva midlene skal brukes til (Skilbrei og Holmström 2013, 101). Skal gruppen møtes med exit-tilbud, skadereduserende tiltak eller strafferettslige reaksjoner? Er gruppen som selger sex definert

som ofre, som selvstendige aktører, som en homogen gruppe med like behov, eller som et differensiert segment med forskjellige behov? Ulike måter å definere prostitusjon på vil påvirke velferdspolitikken på feltet. Dette gjelder spesielt i Norge, hvor båndene mellom lovverk og velferdspolitiske tiltak er svært tette (Skilbrei og Holmström 2013, 102).

På grunn av det tette båndet mellom språket og virkeligheten, og mellom lovverket og det sosiale arbeidet, vil en begrepshistorisk analyse av prostitusjon kunne bidra til en økt forståelse av nettopp disse sammenhenger, og tilhørende virkninger.

Tidligere forskning

Forskning på det norske prostitusjonsfeltet står i en særstilling internasjonalt. Sammen med resten av forskningsmiljøet i Skandinavia har Norge siden 80-tallet vært et oppkomme av kunnskap og rapporter omhandlende prostitusjon, sammenliknet med resten av verden (Skilbrei og Holmström 2013, 44). Jeg har hatt noen utfordringer med å begrense omfanget av forskning på feltet, da det meste av kunnskapsproduksjonen som er kommet om prostitusjonsfeltet synes relevant. Jeg har derfor valgt å legge fokus på forskning fra Norge når det gjelder tidligere kunnskapsbidrag. De nordiske landene deler flere likheter i prostitusjonsfeltet, og reguleringen av prostitusjon i landene refereres ofte til som Den nordiske modellen. På en annen side er det såpass stor forskjell mellom landene i både forståelsen av fenomenet og i lovverkene at ved å snakke om en nordisk modell vil man miste mye av nyansene og forskjellene som eksisterer (Skilbrei og Holmström 2013). Jeg vil likevel ta med noen utvalgte bidrag fra noen av de andre nordiske landene.

Trekk ved prostitusjonsforskningen i Norge

Jeg vil her ta for meg trekk ved prostitusjonsforskningen i Norge fra 80-tallet frem til i dag. Redegjørelsen er gjort med utgangspunkt i Skilbrei og Holmströms bok *Prostitution policy in the Nordic region : ambiguous sympathies*.

Det store tilfanget av kunnskap produsert i Norge startet på 80-tallet og var fundert i engasjementet til sosialarbeidere på feltet. Både sosialarbeidernes agenda og erfaringer i eget arbeid har påvirket hva som er blitt dokumentert og prioritert av forskning, og mye av kunnskapsproduksjonen sto sosialarbeiderne for selv. Fokuset ble lagt på det mest marginaliserte segmentet av markedet, nemlig gateprostitusjon. Sentrale temaer i forskningen var knyttet til fattigdom, rusbruk, vold, sosial marginalisering og utnyttelse. Med dette hadde

forskningen et klart politisk klasseperspektiv (Skilbrei og Holmström 2013, 39-45). Et godt eksempel på dette er boken *Jentene – Ut av prostitusjonen* av Liv Jessen og Kirsten Frigstad. Boken har et politisk siktemål, ønsket var å kjempe mot prostitusjon som samfunnsfenomen, og boken var «[...] ingen forskningsrapport. Den er bygd på konkrete erfaringer fra vårt mangeårige arbeid i prostitusjonsmiljøet i Oslo». (Jessen og Frigstad 1988, 7). Andre utgivelser fra denne perioden er *Bakgater: om prostitusjon, penger og kjærlighet* av Cecilie Høigård og Liv Finstad. Basis for boken var flere års feltarbeid blant de som solgte sex, samt intervjuer med kjøpere og halliker (Høigård og Finstad 1986).

Fokuset på gatemarkedet har vedvart frem til vår tid. Dette er de letteste og mest synlige informantene å få tak i, og det er også denne gruppen som er mest i kontakt med hjelpeapparatet (Skilbrei og Holmström 2013, 45). Fra 90-tallet forskjøv forskningsfokuset seg til også å innlemme innendørsmarkedet, knyttet til at man i denne tidsperioden så en økning av massasjeinstitutter i de større byene (Skilbrei og Holmström 2013, 55). Ved overgangen til 2000-tallet begynte man også å interessere seg for de utenlandske aktørene i feltet, dette mye grunnet bekymringen for menneskehandel (Lekanger 2016). Fokuset på utenlandske aktører har man beholdt frem til nyere tid (Skilbrei og Holmström 2013, 49). Som man ser utvidet fokuset seg fra 80-tallet. Man har tidvis også forsket på menn som selger sex, kunden i sexhandelen og salg av sex via nett. Men det er gjennomgående for hele perioden at hovedfokus har vært rettet mot aktørene som beveger seg på gatemarkedet (Skilbrei og Holmström 2013, 45). Det offentlige ordskiftet omkring prostitusjon har hatt kriminalisering høyt på agendaen de siste tre tiårene, og som konsekvens har mye av forskningen gjenspeilet dette (Skilbrei og Holmström 2013, 56). Pro Senteret må nevnes som en viktig instans for kunnskapsproduksjonen innenfor prostitusjon. Senteret ble opprettet i 1983, som hjelpetilbud for mennesker med prostitusjonserfaring, og utnevnt som nasjonalt kompetansesenter for prostitusjon i 1993.² I årsrapporter og andre publikasjoner har Pro Senteret bidratt med vital kunnskap om menneskene som benytter seg av deres tilbud, endringer i markedet og ansattes erfaringer på feltet.³

² <http://prosentret.no/om-oss/>

³ <http://prosentret.no/publikasjoner/pro-sentrets-publikasjoner/>

Selv om den sterke koblingen mellom det sosiale arbeidet og forskningen på feltet har gitt vital info for å kunne utvikle målrettede sosiale tiltak ovenfor målgruppen (Skilbrei og Holmström 2013, 54), har dette også hatt noen negative konsekvenser. Kunnskapen som er fremkommet er mer en beskrivelse av feltet, enn systematisk forskning. Da sosialarbeiderne også har rettet fokus mot de menneskene man har møtt i sitt arbeid, har dette skapt en skjev representasjon av markedet. Kunnskapen om menn som selger sex, kundene og innemarkedet har blitt nedprioritert, og som konsekvens vet vi mindre om denne gruppen (Skilbrei og Holmström 2013, 54). Derfor er forskningen på feltet til dels mangelfull, da det meste av foreliggende forskning kun ser på gateaktørene (Skilbrei og Holmström 2013, 69).

Sentrale publikasjoner fra Norge

I Norge har Mai-Len Skilbrei vært en fremtredende kunnskapsprodusent på prostitusjonsfeltet. I mye av sitt arbeid har Skilbrei analysert hvordan prostitusjon problematiseres på ulike vis i samfunnet. Omfanget av litteratur fra hennes side er omfattende, og jeg vil i det følgende ta for meg noen av bidragene jeg mener er mest relevant for mitt forskningsspørsmål. I 1999 publiserer Skilbrei artikkelen *Norsk prostitusjonskontroll på 90-tallet*. Der går forfatter gjennom prostitusjonskontrollens utforming i Norge på 90-tallet, hvilke paragrafer som er brukt for å ramme virksomheten, samt kommunale tiltak og sosial kontroll rettet mot feltet. Skilbrei går også igjennom ulike faktorer som bidro til veksten og nedgangen i massasjeinstitutter på 90-tallet. Artikkelen gir en god oversikt over konteksten for lovendringene og kontrolltiltakene som ble utført, med utgangspunkt i endringer i prostitusjonsmarkedet (Skilbrei 1999).

I boken *Norske seksualiteter* av Wencke Mühleisen og Åse Røthing (red.) har Skilbrei i kapittelet *Nigeriansk prostitusjon på norsk: feil kvinner på feil sted* studert hvordan nigerianske kvinner som selger sex blir fremstilt i høringsnotater, høringsuttalelser, vedtak, politiske diskusjoner og i media og problemforståelsen av fenomenet. Hun finner at den «norske» prostitusjonen forsvinner ut av den lokale forståelsen av prostitusjon som et problem. Skilbrei mener diskusjonen må forstås i en kontekst hvor [...] kulturelle konstruksjoner og strukturelle konsekvenser av kjønn, seksualitet, etnisitet, «rase» og nasjon inngår.» (Skilbrei 2009, 165). Skilbrei mener at problemdefinisjonen av kvinnene fra Nigeria som selger sex bryter med den nasjonale problemdefinisjonen. Her er det oppførselen til kvinnene fra Nigeria som er problemet, ikke at de er ofre for prostitusjon, som er den

nasjonale problemforståelsen. I den første problemdefinisjonen er kvinnene forstått som subjekter som tar ansvar for egne valg, mens i den andre problemdefinisjonen er de fremstilt som objekter som utnyttes (Skilbrei 2009).

I artikkelen *The Development of Norwegian Prostitution Policies: A Marriage of Convenience Between Pragmatism and Principles* fra 2012 tar Skilbrei for seg prostitusjonsdebatten i Norge fra 1970 til 2009, for å forstå den endrede problemforståelsen av prostitusjon og hvordan feltet samt dets aktører har blitt forstått i media i denne perioden. Problemforståelsen knyttes til hvordan samfunn, kjønn og seksualitet konstitueres. Videre sees dette i lys av sosiale endringer. Skilbrei har sett på språkbruk og vokabular brukt i medietekstene. Det skisseres opp fire ulike problemforståelser; på 70-tallet var prostitusjon sett på som et ungdomsproblem, på 80-tallet et kjønnsproblem, på 90-tallet et problem i det offentlige byrom og et normaliseringsproblem og på 2000-tallet ble det ansett som et migrasjonsproblem. De tre sistnevnte problemforståelsene mener Skilbrei la fundamentet for at vi i 2009 fikk sexkjøpsloven i Norge (Skilbrei 2012a).

I en annen artikkel fra 2012, *Moving beyond assumptions: The framing of antitrafficking efforts in Norway* ser Skilbrei på kjønn og menneskehandel i tre handlingsplaner mot menneskehandel. Her studeres retorikken som brukes i handlingsplanene. Skilbrei finner et skifte: der hvor man før kun inkluderte kvinner og barn i menneskehandelsaker knyttet til prostitusjon, kan man nå også se andre grupper bli inkludert. Likevel er ikke menn som offer for menneskehandel like godt integrert i den politiske utformingen og gjennomføringen som kvinner, og Skilbrei stiller spørsmål til om dette fører til at mannlige ofres behov for hjelp kan møtes når man ikke identifiserer de på samme måte som man gjør for kvinnelige ofre (Skilbrei 2012b).

Det mest betydningsfulle bidraget for mitt forskningsprosjekt er boken *Prostitution policy in the Nordic region : ambiguous sympathies* av Skilbrei og Charlotta Holmström fra 2013. Boken tar for seg prostitusjonsregulering i de 5 nordiske landene Finland, Sverige, Danmark, Norge og Island. I boken beskriver de hvordan empirisk kontekst i de ulike landene har vært med på å påvirke lovgivningen, i alt fra kjønn, klasse, velferdspolitik, immigrasjon, etnisitet til seksualitet. Boken gir en systematisk og komparativ beskrivelse av kunnskapsproduksjonen i de ulike landene, velferdspolitiske tiltak og strafferett på feltet. I mitt forskningsprosjekt håper jeg å kunne supplere på noe av dette arbeidet ved å benytte meg av en annen

anlysemetode – den begrepshistoriske. Boken vil stå sentralt i min drøftning av tekstmaterialet.

Menneskehandel og prostitusjon

Prostitusjon, menneskehandel og trafficking er felt som ofte berører hverandre når det gjelder kunnskapsproduksjon, derfor er det et utvalg forskere innenfor feltene som er verdt å nevne. Anette Brunovskis har, sammen med blant annet Rebecca Surtees bidratt spesielt med forskning på menneskehandel og prostitusjon, med intervjuer av mennesker på feltet. De har i sin forskning lagt spesielt fokus på offer for menneskehandel. I rapporten *Out of sight? : approaches and challenges in the identification of trafficked persons* har hun, sammen med Surtees undersøkt utfordringer med å identifisere ofre for trafficking med utgangspunkt i intervjuer med ofre og andre nøkkelinformanter i anti-traffickingmiljøet i Albania, Moldova og Serbia mellom 2006-2008 (Brunovskis og Surtees 2012). I en artikkel fra 2008 har de undersøkt verdier og holdninger i hjelpesystemet som skal bistå ofre for menneskehandel, med utgangspunkt i intervjuer med ofre for trafficking samt andre institusjonelle representanter på Balkan (Brunovskis og Surtees 2008). Brunovskis har også samarbeidet med Guri Tyldum, som har bidratt med mye kunnskap på menneskehandelsfeltet og prostitusjon. I en rapport fra Fafo (2004) tar de for seg transnasjonal prostitusjon og menneskehandel hvor man har studert rekrutteringsbakgrunn for kvinner fra andre land som kommer til Norge for å selge sex, og hvordan disse kvinnene har funnet veien ut av feltet igjen. Analysen er basert på intervjuer med ofre for trafficking så vel som organisasjoner tilknyttet feltet (Brunovskis og Tyldum 2004).

Dokumentanalyser i Sverige og Finland

Borg mfl. kom i 1981 ut med boken *Prostitution : beskrivning, analys, förslag till åtgärder*. Verket er på hele 656 sider og kom ut etter den første stortingsmeldingen om prostitusjon ble publisert i Sverige. Boken tar for seg kvinners opplevelse av prostitusjon, men man har også dedikert et helt kapittel i boken til å gå igjennom hvordan prostitusjonsbegrepet har blitt definert og brukt (Borg mfl. 1981). Kapittelet går gjennom tidligere definisjoner i statlige utredninger, deres egen definisjon av fenomenet, ulike typer prostitusjon og andre prostitusjonsbegreper. Gjennomgangen av tidligere definisjoner viser at begrepet som regel kun har blitt knyttet til kvinnen som selger sex, og at kunde som oftest utelates fra begrepet: «Även om köparen skymtar fram ibland är det endast perifert och både tanke- och

definisiomsässigt är det på den kvinnliga parten man tänker när man talar om prostitution.» (Borg mfl. 1981, 46).

Margaretha Järvinen kom i 1990 ut med boken *Prostitution i Helsingfors – en studie i kvinnokontroll*. Her gir hun et historisk tilbakeblikk på hvordan prostitusjonskontrollen har foregått i Helsingfors fra 1945-1986, med utgangspunkt i ulike kontrolltiltak og lover på feltet, spesielt lösdrivarlagen. Datagrunnlaget har vært forhørsprotokoller, løsgjengerregistre og andre dokumenter fra politiet, samt intervjuer med kvinner som selger sex. Hun har analysert hvordan prostitusjon er blitt studert tidligere, og funnet tre ulike teoretiske perspektiver; et funksjonalistisk perspektiv (prostitusjon er nødvendig og normalt), et feministisk perspektiv (prostitusjon er menns utnyttelse av kvinner) og et sosialinteraksjonistisk perspektiv (prostitusjon er en sosial konstruksjon). Hun benytter seg av de to sistnevnte i sin videre analyse av hvordan prostitusjonskontrollen i Helsingfors har foregått. Hun fant at prostitusjonskontrollen i Helsingfors har vært fundert i en funksjonalistisk modell, og at kontrollen har vært en fremvisning av mannlig kontroll over kvinnelig adferd. I kontrollen av prostitusjonsmarkedet er det kun den kvinnelige sexselger som har blitt forfulgt. Kunde og mannlige sexselgere har unngått kontrolltiltak. Hun har også studert endringer i prostitusjonsmarkedets sammensetning fra 40-tallet til 80-tallet, og sett hvor prostitusjonen har foregått. Hun finner at prostitusjonskontrollen også har fungert som et verktøy for å kontrollere kvinners alkoholkonsum og som familiekontroll (kvinner som ikke deltok i kjernefamilienormen), og også for å kontrollere kvinnelig fattigdom (Järvinen 1990).

Et annet finsk bidrag kommer fra Johanna Niemi. I en artikkel fra 2005, *Kvinnohandel, koppleri och sexköp*, tar Niemi for seg ideologiske diskurser ved reguleringen av prostitusjon i Finland. Hun skisserer fire ulike ideologier som ligger bak reguleringen; seksualmoralisme, feminisme, bekjempelse av internasjonal kriminalitet og beskyttelse av barn. Forfatteren redegjør for hvordan den som selger sex blir beskrevet i Finland under den liberale diskurs som hun mener er rådende for utforming av lovverket. Her blir selger på en og samme tid både offer og truende aktør. Diskursen rundt organisert kriminalitet fører ofte til at selger (utsatt for menneskehandel) objektiviseres. (Niemi-Kiesiläinen 2005). I 2006 kriminaliserer Finland sexkjøp fra ofre for menneskehandel, og 2010 kommer Niemi ut med artikkelen *What We Talk About When We Talk About Buying Sex*. Artikkelen er en diskursanalyse av språkbruken i svenske og finske forarbeider til lovverk som tar for seg kriminaliseringen av

kjøp av sex. Her mener forfatter at en kommersialisering av språket i prostitusjonsfeltet på en side legger skylden over på kjøper, men på en annen side normaliserer feltet. Forfatter mener også at den kommersielle språkbruken fører til at omtalte aktører blir kjønnsløse og uten spesielle karakteristikk. I artikkelen blir det talt opp hvor mange ganger kjøper og selger nevnes, og hvordan aktørene kjønnnes. Kjøper er kjønnsløs mens selger er kvinne i de svenske dokumentene. Her mener forfatter at måten man snakker om kjønn på reproducerer gamle kjønnsstereotyper og lar (hva forfatteren omtaler som) de seksuelle overgriperne få være kjønnsløse kjøpere av seksuelle tjenester. I de finske forarbeidene er både kjøper og selgers kjønn nokså fraværende. Videre mister selger, som skal beskyttes, sin rolle som aktør og får rollen som objekt og offer (Niemi 2010). Niemi inntar et klart politisk standpunkt til prostitusjon, da hun mener at all form for sexkjøp er seksuelt misbruk. Dette kan være med å påvirke utfallet av hennes funn.

Oppgavens struktur

Første del av oppgaven består av en gjennomgang av mitt teoretiske og metodiske rammeverk, en beskrivelse av tekstmaterialet jeg har valgt meg ut, samt min analysestrategi. Jeg begynner med å beskrive Simone de Beauvoirs kjønnsfilosofi og dens relevans for forståelsen av kjønn i dag. Så vil jeg ta for meg mitt metodiske grunnlag, hvilket er inspirert av Reinhart Kosellecks begrepshistoriske metode, og tilhørende metodeverktøy jeg skal benytte meg av. Deretter redegjør jeg for hvordan jeg mener Kosellecks metode kan kombineres med Beauvoirs kjønnsfilosofi. Jeg vil så beskrive tekstmateriale jeg har valgt meg ut, og forklare hvordan jeg har gått frem i min analyse av disse dokumentene.

Dernest begynner jeg på min vei inn i analysen ved å beskrive hvordan jeg kom frem til datamaterialet mitt samtidig som jeg sonderer det historiske terrenget i norsk prostitusjonsregulering. Så kommer den synkrone analyse, som er firedele. Hver del inneholder en historisk og politisk kontekst og en analyse av dokumentets semantiske felt. Grunnet det korte tidsspennet jeg har valgt, vil hovedfokus ligge på denne delen. Deretter gir jeg lesere et periodisk overblikk på begrepet i den diakrone analysen. Denne delen er basert på funnene fra de synkrone analysene. Jeg vil trekke frem de funnene jeg mener er av størst interesse, og vise til stabilitet og endringer i begrepet. Avslutningsvis vil jeg oppsummere og drøfte mine funn, og runde av med noen tanker for hva slags implikasjoner disse funnene kan ha innen sosialfaglig arbeid og i kunnskapsproduksjonen.

Teoretisk og metodisk rammeverk

Jeg skal i mitt prosjekt undersøke begrepsendringer i et historisk lys, og behøver et analyseverktøy som gir meg innblikk i hvordan språket påvirker samfunnet, og hvordan samfunnsendringer kan virke tilbake på språket. Derfor falt metodevalget på begrephistoriker Reinhart Koselleck, som jeg har latt meg inspirere av. For å finne spor av forståelsen av kjønn i begrepsdefinisjonen og endringene trenger jeg en teori som tar for seg hvordan kjønn gjennom historien har blitt definert og kategorisert. Mitt teoretiske rammeverk har eksistensfilosofen og feministen Simone de Beauvoir derfor stått for.

Jeg skal i den neste delen av teksten ta for meg disse metodiske og teoretiske perspektivene. Jeg skal først gå gjennom Simone de Beauvoirs analyse av kvinneundertrykkelse fra hennes verk *Det annet kjønn* (1949). Jeg vil ikke ta for meg alle detaljene ved hennes drøftelse av kvinnen som Den andre, men heller gå gjennom det jeg mener er mest relevant for min analyse. Deretter vil jeg ta for meg hovedtrekkene ved Kosellecks teori og redegjøre for de delene ved hans perspektiv jeg vil benytte meg av i oppgaven. Redegjørelsen vil ikke være uttømmende for hans teori, og jeg vil i min bruk av Koselleck ikke følge hans teori til punkt og prikke, men heller bruke ham som inspirasjon til analysen. Til slutt vil jeg begrunne hvorfor jeg mener at disse to perspektivene kan kombineres og på hvilken måte de to deler et vitenskapsteoretisk fundament. Jeg vil så gå gjennom hvordan jeg har valgt å bruke metode og teori i min analyse, noen generelle tanker rundt analysen og dens pålitelighet og hvordan jeg forholder meg til mitt eget blikk i arbeidet.

Simone de Beauvoirs kjønnsfilosofi

Simone de Beauvoir regnes som en av de største feministiske tenkere i det 20. århundret. Helt siden utgivelsen av *Det annet Kjønn* i 1949 har hennes filosofiske og politiske arbeid påvirket kvinnenens situasjon og rolle i samfunnet (Moi 1995, 16). Jeg har i analysen av begrepet prostitusjon latt meg inspirere av Simone de Beauvoirs forståelse av kjønn og synet på kvinnen som Den andre.

I følge Simone de Beauvoir er kvinnen definert til å være Den andre, og alltid definert ut i fra normen – mannen. Hun skriver «Han er Subjektet, han er Det absolutte: hun er Den andre.» (Beauvoir 1949/2000, 36). Denne dualistiske tenkningen hos mennesket mener hun er like grunnleggende som selve bevisstheten: «Intet fellesskap definerer seg noen gang som Den ene

uten umiddelbart å sette opp Den andre overfor seg.» (Beauvoir 1949/2000, 37). Men dualismens opprinnelighet har ikke alltid vært forankret i kjønnnet, den har ei heller et empirisk opphav. I de opprinnelige dikotomiene (godt/ ondt, natt/dag, sol/måne) lå det til å begynne med intet kvinnelig element, man kjønnnet ikke de motstridende begrepsparene (Beauvoir 1949/2000, 37). Annetgjøringen av kvinnen skiller seg fra andre former for annetgjøring (som f.eks. møte mellom innfødte og fremmede) ved at kvinnen som Den andre blir definert som noe absolutt, uten relativitet. En innfødt vil kunne se på en fremmed som Den andre, men vil også se at dette er relativt når han/hun selv reiser og da plutselig selv blir Den andre. Kvinnens annetgjøring er uten relativitet (Beauvoir 1949/2000, 37).

Det er ikke Den andre som selv definerer seg som Den andre, det er det Den ene som gjør. Simone de Beauvoir lurer derfor på hvorfor kvinne har underkastet seg denne annetgjøringen. Dette mener hun er fordi kvinnen selv har godtatt rollen som det evige objekt, og aldri selv har søkt en forandring. De mangler som gruppe en egen fortid og religion (til forskjell fra andre grupper som har blitt annetgjort som f.eks. arbeiderklassen, den afroamerikanske befolkning, det jødiske folk), som gjør at de ikke kan organisere seg til en enhet og sammen skape endring. Kvinnen lever blant mennene, hun er knyttet til sin undertrykker, som ingen annen undertrykket gruppe er, «For kjønns skillet er en biologisk kjensgjerning, ikke bare et øyeblikk i menneskenes historie. [...] Det er dette som i bunn og grunn karakteriserer kvinnen: hun er Den andre innenfor en helhet der de to termene er gjensidig nødvendige.» (Beauvoir 1949/2000, 39).

Selv om kvinnene har oppnådd sine teoretiske rettigheter, vil tradisjon og vane binde henne til hennes gamle rolle. Ikke bare besitter menn langt mer konkret makt, men deres rolle som Den ene opprettholdes gjennom barneoppdragelsen og gjennom tradisjonen, som han har skapt: «[...] nåtiden omfatter fortiden, og hele fortidens historie er skapt av menn. I det øyeblikk da kvinnene begynner å ta del i utformingen av verden, er den fremdeles en verden som tilhører mennene: mennene tviler ikke på det, kvinne tviler nesten ikke.» (Beauvoir 1949/2000, 40).

Det annet kjønn – fortsatt relevant i dag?

Noen vil kanskje mene at *Det annet kjønn* er utdatert i dag, og Beauvoir var selv klar over det tidstypiske ved hennes analyse av kvinnens situasjon (Moi 2000, 27). Jeg vil påstå at Simone de Beauvoirs kjønnsfilosofi fortsatt gjør seg gjeldende, selv om hennes kritiske samfunnsanalyse tok til for nærmere 70 år siden. Velferdsstaten i Norge har i lengre tid hatt

kjønnslikestilling høyt oppe på sin politiske agenda (Skilbrei og Holmström 2013, 6), og familiepolitikken har lenge vært rettet mot likestilling både når det gjelder arbeid og omsorg (Ellingsæter og van der Wel 2012, 110). Sånn sett har kvinner og menn i dagens Norge like rettigheter som borgere (Moi 2000, 27). Til tross for dette eksisterer det fortsatt flere ulikheter i det kjønnete Norge. Som Moi (2000, 28) sier tjener kvinner som gruppe fortsatt mindre enn hva menn gjør. De innehar færre toppjobber, både i næringslivet og i akademien. Kvinner og menns handlinger tillegges ulikt meningsinnhold og betydning. Dette kan begrunnes med biologisk determinisme; samfunnets konstituering hvor kvinnen er underordnet mannen er resultatet av en naturlig orden. Dette argumentet har blitt brukt tidligere, for å hindre kvinner å innta arenaer de tradisjonelt ikke har fått tatt del i. Og det er akkurat her *Det annet kjønn* kommer inn, som «[...] et kampskrift mot slik biologisk determinisme.» (Moi 2000, 28). Slik avslutter Moi sitt innledende essay i Beauvoirs *Det annet kjønn*:

[Vi må] arbeide for total utrensning av rådende myter og ideologier om «kvinnelighet» [...]. Slik vil vi legge grunnlaget for et samfunn der det hersker frihet, likhet og solidaritet mellom kjønnene. I et slikt samfunn vil ordet «kvinnelighet» endelig få den nye og frie betydningen som Simone de Beauvoir drømte om. (2000, 29).

Reinhart Kosellecks begrepshistoriske metode

Begrepshistorisk metode har som grunntanke at språket er et historisk fenomen. Språket og dets meningsinnhold er foranderlig, påvirket av den som bruker språket og hvilken tid det brukes i. Metoden har som mål å se bortfor de politiske fenomener som vi enten tar for gitt eller mener er selvforklarende, og ved hjelp av studiet av begreper i deres egne historiske sammenhenger kunne se disse fenomener i et nytt lys (Kurunmäki 2012, 177-178).

Jeg har i min analyse latt meg inspirere av Reinhart Kosellecks begrepshistoriske metode. Kosellecks begrepshistoriske metode plasserer seg innenfor Hans-Georg Gadammers hermeneutiske tradisjon (Jordheim 2004, 11). Han ser på språket som en samling av erfaringer – samtidig som det også forespeiler fremtidige erfaringer. Språket bestemmer hvordan vi erfarer hendelser, og endringer i språket vil føre til endringer i våre erfaringer (Jordheim 2004, 11). Dermed er språket og begreper både indikatorer og faktorer i det politiske og sosiale liv (Koselleck 1996, 61). Denne vekselvirkningen mellom språket og historien er grunnsteinen i Kosellecks metode. Språket er likevel ikke identisk med erfaringer og

hendelser – selv om hendelser ikke kan skje uten språket, kan ikke hendelsen bare reduseres til språk (Koselleck 2002, 25). Og her skiller Kosellecks vitenskapsfilosofiske syn seg fra Gadamer, som mener at historien kan reduseres til språk (Jordheim 2004, 11). Kosellecks sosialhistoriske metode tar sikte på å binde sammen språkets historisitet og koblingen mellom språket og de sosioøkonomiske institusjoner (Kurumäki 2012, 181).

Koselleck mener at nøkkelen til å forstå vår historie og vår virkelighet ligger i de historiske grunnbegreper. Begreper er sentrale for samfunnets oppbygning og grunnlag, og derfor er begrephistoriske studier av stor viktighet for å forstå samfunnets politiske og sosiale fenomener og endringer (Jordheim 2004, 19), og ved å studere begreper ved ulike tidspunkter mener Koselleck at man får innsikt i spesifikke trekk ved tidsrommene (Åkerstrøm Andersen 1999, 66). Begreper har flere temporale nivåer; de inneholder både noe fortidig, nåtidig og fremtidig, som gjør de til knutepunkter for både historien og for samtiden. Derfor kan en begrephistorisk analyse gi nye innsikter i politiske og sosiale endringer (Kurumäki 2012, 181). Språket er med på å både formidle og konstruere historien, og begrepsdannelse og -endringer har sosialhistoriske effekter (Åkerstrøm Andersen 1999, 76). Grunnet denne vekselvirkningen mellom både formidling og konstruksjon, er det viktig at en begrephistorisk analyse også må inneholde historiske fakta, f.eks. lovendringer, regjeringsskifter osv., dette fordi samfunnsendringer ikke kun kan reduseres til språk, det sosialhistoriske må også med (Åkerstrøm Andersen 1999, 66).

For at ikke analysen skal bli en ren ordhistorisk analyse, er det viktig at studiet er av begreper, ikke av ord. Derfor er Koselleck opptatt av å skille mellom nettopp disse to. Begreps innhold består av en betegnelse, en mening og et saksforhold. Mens ordet (som bare er en betegnelse) er entydig i bruk, vil begrepet forbli tvetydig i bruk. Det er nettopp på grunn av denne tvetydigheten at en begrepsanalyse er interessant. (Åkerstrøm Andersen 1999, 67-79). Begrepene er ikke bare avspeilinger av fakta, men de kan være med på å gi oss innsikt i endringer i historien. Begrepene kan i seg selv forme vår bevissthet og kontrollere vår oppførsel (Koselleck 2002, 129), og i de møtes våre handlinger, idéer og sosioøkonomiske strukturer (Kurumäki 2012, 181). Ved en analyse av begrepet prostitusjon til ulike tidspunkt håper jeg å kunne få innsikt i nyere histories forståelse av politikken på feltet, samt oppfatningen av kjønn knyttet til prostitusjon på ulike tidspunkt. I dette analysearbeidet vil jeg gjøre bruk av Kosellecks diakrone og synkrone analyseverktøy.

Synkron analyse

En synkron analyse innebærer at man gjør et tverrsnitt i det studerte begrepets samtid (Jordheim 2004, 17). Begreper blir til og endrer seg i relasjon til andre begreper og ord, og man må derfor i studiet av et begrep gå inn og undersøke noe som Koselleck kaller for det semantiske felt. Det semantiske felt består av synonymer og antonymer som opptrer sammen med analysebegrepet man har valgt ut (Åkerstrøm Andersen 1999, 68). Motbegreper eller antonymer studeres fordi et begrep får sin betydning blant annet fra andre motbegreper (Åkerstrøm Andersen 1999, 72). Man må også i den synkrone analyse studere den synkrone tid. Dette er den studerte tids egen samtid, og begrepet står som utgangspunkt for en spesifikk historisk situasjon, et hendelsesøyeblikk. Det vil dog aldri kunne være helt synkronisert med sin egen samtid, da det alltid også vil inneholde spor av både fortid og fremtid (Jordheim 2004, 13). Historiske hendelser og språket har ulik rytme. Begrepsendringer vil skje langsommere og mer gradvis enn de faktiske politiske hendelsene de beskriver (Koselleck 1996, 66). Men selv om begreper generelt endrer seg langsommere enn de faktiske sosiale endringene, så kan radikale sosiale forandringer innebære fremveksten av nye begreper, som i sin tur åpner for nye muligheter for politisk handlerom (Kurunmäki 2012, 209).

Innenfor det semantiske felt, på leting etter motbegreper og synonymer, skal man også avdekke konstruksjoner av kollektive identiteter. Kollektive identiteter skapes gjennom asymmetriske klassifikasjoner, da den kollektive identiteten behøver ett «dem» for å definere ett «oss», og dette gjøres gjennom bruk av begreper. Begrepene brukes for å definere gruppen som subjekter, og identiteten skapes ved å knytte den til bestemte begreper og motbegreper. For å gjøre dette behøves en slags spenning mellom det singulære og det generelle: På et vis er begreper overførbare og generelle, ved at de kan brukes om ulike grupper, uten at bruken fra gruppene utelukker hverandre. Men det er også spesifikke betingelser for tilslutningen til det generelle. De gjensidige identitetene får sin gjensidighet kun ved å ekskludere noe annet. En annen gruppe må bli ekskludert for at den kollektive identitet skal kunne bekreftes (Åkerstrøm Andersen 1999, 73-76).

Diakron analyse

Begreper er flertydige. Dette åpner for at ulike definisjoner kan ta plass i begrepet, og det som er med på å gjøre ord til begreper er når de henviser til og brukes i sosiale og politiske sammenhenger (Jordheim 2004, 19). Fordi begrepene er flertydige kan det kjempes fra ulike

hold om hvilken definisjon og meningsinnhold begrepet skal ha (Åkerstrøm Andersen 1999, 67-79). Denne kampen kan kjempes på ulike arenaer, og spesielt innen det offentlige og politiske ordskiftet er dette aktuelt. Akkurat som begrepene, er fenomenet de beskriver også flertydig, og flertydigheten avspeiler en reell konflikt i historien. Ofte vil denne konflikten handle om å gjøre begrepet entydig. To politisk motstridende definisjoner av prostitusjon kan for eksempel være at en side definerer begrepet til å være ensbetydende med tvang og kvinneundertrykkelse, mens en annen definisjon ønsker å legge til valgfrihet som synonym. Et begrep inneholder flere andre begreper, med sin egen begrepslighet, og vil med hovedbegrepet som fellesnevner bringes nærmere hverandre (Jordheim 2004, 19). I den diakrone analyse skal man studere hvordan analysebegrepet har blitt til og endret seg med tiden, og hva slags betydninger begrepet har blitt tillagt til ulike tidspunkter (Åkerstrøm Andersen 1999, 67-68). Man skal ta for seg begrepets fortid, samtid og fremtid (Jordheim 2004, 13).

Opposisjonspar

I tillegg til det synkrone og diakrone felt har Koselleck et annet nivå, et førspråklig nivå som består av opposisjonspar som er forut for sin historiske språkliggjørelse. Disse 3 begrepsparene består av før/senere, utenfor/innenfor og oppe/nede. Selv om disse opposisjonsparene ifølge Koselleck er førspråklige, så vil mennesket språkliggjøre de – og med språket vil de bli formet sosialt og regulert politisk. Det er gjennom å delta i et språkfellesskap at det bestemmes om man hører til innenfor en gruppe eller ei, og om du behersker en talemåte avgjør dette (Åkerstrøm Andersen 1999, 79-84). Spesielt begrepsparene utenfor/innenfor og oppe/nede ser jeg som relevant for min analyse, og disse vil jeg komme nærmere inn på i neste del av teksten som tar for seg hvordan jeg mener Kosellecks metode kan kombineres med Beauvoirs kjønnsfilosofi.

Beauvoir og Koselleck

Så hvordan kan Beauvoirs feministiske eksistensfilosofi kombineres med Kosellecks begrepshistoriske metode?

Begge teoretikere har et antiessensialistisk syn på historien og virkeligheten. Kosellecks vitenskapsteoretiske fundament har sine røtter fra en antiessensialistisk tradisjon (Åkerstrøm Andersen 1999, 65). Hans forståelse av forholdet mellom språket og begivenheter gjenspeiler

dette: semantikken rommer språkliggjorte erfaringer som muliggjør begivenheter, og begivenhetene vil farge språket. Men det er også kun hva språket gjør – det muliggjør, det er ikke deterministisk, ikke bestemmende for de fremtidige begivenheter. Det samme gjelder for påvirkningen fra begivenheten til språket (Åkerstrøm Andersen 1999, 66-67). Denne forståelsen samsvarer og samvarierer på en interessant måte med Beauvoirs forståelse av biologisk og sosialt kjønn. Kvinnens biologiske kjønn har knyttet henne til hennes rolle som Den andre, men dette er ikke hennes endelige skjebne. Hennes kropp og biologi rommer også muligheter for transcendens og kvinnen som skapende subjekt (Beauvoir 1949/2000).

Beauvoirs tenkning er influert av Heideggers filosofi (Moi 2000, 16). Koselleck er også påvirket av Heideggers eksistensialisme. Dette kommer spesielt til syne i hans tre førspråklige dualistiske begrepspar før/ senere, utenfor/ innenfor og oppe/ nede (Åkerstrøm Andersen 1999, 80). Innenfor/ utenfor tar for seg skillet mellom venn og fiende, det er det som skiller oss og dem. Koselleck mener det ikke finnes noe samfunn uten et skille mellom innenfor og utenfor – og at dette skillet er konstituerende for alle konflikter. Oppe/ nede ser på interne forskjeller innad i fellesskapet, hos de som er innenfor, hvem som befinner seg øverst og nederst på rangstigen, f.eks. herre/knekt. (Åkerstrøm Andersen 1999, 81-82). Spesielt disse to sistnevnte mener jeg vil være aktuelle for min analyse av prostitusjonsbegrepet. Denne opptattheten av dikotomiske begrepspar gjenfinner vi også i Beauvoirs tenkning; hun mener som sagt at denne dualistiske tenkningen er noe grunnleggende ved den menneskelige bevissthet, og at man alltid vil bekrefte seg selv som det vesentlige og gjøre Den andre til noe uvesentlig (Beauvoir 1949/2000, 37). Begge er de opptatt av Den andre, hvordan Den andre skapes og blir til gjennom en definisjon av Den ene. Kvinnens rolle som Den andre skjer gjennom en annens formidling av henne som det, og Beauvoir mener at gammel vane og skikk vil binde kvinnen til rollen som Den andre (Beauvoir 1949/2000, 327). Koselleck mener at språket formidler samfunnsendringer og historien – hvordan Den andre skapes og blir til gjennom Den enes definisjonsmakt og singularisering (Åkerstrøm Andersen 1999, 66). Ved å kombinere disse to metodisk og teoretisk ønsker jeg å analysere meg frem til hvordan forståelsen av kjønn kan reflekteres *av* og reflekteres *i* begrepet prostitusjon.

Beskrivelse av tekstmaterialet

Jeg har valgt å ta utgangspunkt i disse fire proposisjonene fra regjeringen:

- Odelstingsproposisjon nr. 4 (1994-1995) Om lov om endring i straffeloven m.m.
- Odelstingsproposisjon nr. 28 (1990-2000) Om lov om endring i straffeloven mv. (seksuallovbrudd)
- Odelstingsproposisjon nr. 48 (2007-2008) Om lov om endring i straffeloven 1902 og straffeprosessloven (kriminalisering av kjøp av seksuell omgang eller handling mv.)
- Proposisjon nr. 68 til Stortinget (2015-2016) endringer i straffeprosessloven mv. (skulte tvangsmidler).

Tidsrommet jeg da har valgt å ta utgangspunkt i, spenner da fra 1994 til 2016.

Odelstingsproposisjoner og proposisjoner til stortinget

En odelstingsproposisjon eller proposisjon til stortinget⁴ er, sammen med offentlige utredninger, stortingsmeldinger, debatter og innstillinger, en del av forarbeidet til en lov. Proposisjonen er enten et forslag til ny lov, forslag om å endre lovverket, eller oppheve eksisterende lover, fremmet av regjeringen til stortinget (Boe 1996, 111). Brorparten av stortingets lovvedtak er basert på proposisjoner fra regjeringen (Backer 2013, 53). En proposisjon kan inneholde flere ulike lovforslag som tematisk sett ikke har noe med hverandre å gjøre, og inneholder argumenter for, forklaringer på, og presiseringer av de foreslåtte lovbestemmelsene. Helt konkret består en proposisjon vanligvis av fire deler: begrunnelse for lovforslaget, merknader til spesifikke paragrafer i lovforslaget, administrative og økonomiske konsekvenser av lovforslaget, og lovforslaget i seg selv (Backer 2013, 53-55). Utarbeidelsen av forslagene gjøres av departementene. De fire proposisjonene jeg har valgt ut er alle utformet av Justis- og politidepartementet/ beredskapsdepartementet. Som departement er deres hovedoppgave å opprettholde både samfunnets og enkeltpersoners rettsikkerhet (Østbø 2010, 335-337). Proposisjonene utarbeides som regel av embetsverket i fagdepartementene, og blir lest og bearbeidet flere ganger før den havner hos statsråden. Det er svært sjeldent at noen i den politiske ledelsen tar del i utformingen av forslaget, men underveis i utarbeidelsen vil prinsipielle spørsmål bli avklart politisk (Backer 2013, 51-63). Etter at regjeringen har

⁴ Deling av odelsting og lagting ble i 2009 opphevet (Ohnstad 2009, 31), og etter 1. oktober 2009 endret odelstingsproposisjonene navn til proposisjon til stortinget, forkortet til Prop. L (Gisle 2011).

fremmet departementets forslag, vil stortinget ta standpunkt til forslaget, og avgjøre om lovforslaget vedtas eller ikke (Østbø 2010, 335-337).

Utvalg av kapitler og sitater

I alle proposisjonene vil jeg kun ta utgangspunkt i de kapitlene som tar for seg prostitusjon, med unntak av ot.prp. nr. 48 (2007-2008), som i sin helhet har prostitusjon som hovedtema. I ot.prp. nr. 4 (1994-1995) skal jeg se nærmere på kapittel tre «Tiltak mot utleie i bordellvirksomhet», i ot.prp. nr. 28 (1999-2000) vil jeg fokusere på kapittel 10 om «prostitusjon og hallikvirksomhet» og i Prop. 68 L skal jeg se på kapittel 4 om «Kriminalitetsbildet – trender og utfordringer». Jeg vil også innlemme proposisjonenes kapitler om hovedinnhold og bakgrunn for lovforslagene, og kapitlene om administrative og økonomiske konsekvenser, samt merknader til de enkelte bestemmelsene der jeg mener dette kan være relevant.

Analysestrategi

I mitt arbeid med analysen av de fire odelstingsproposisjonene kan jeg ikke skissere en lineær og konkret fremgangsmåte. Snarere enn at jeg har hatt et bevisst fokus når jeg har gått inn i materialet, er det heller hver enkelt proposisjon som har påvirket hvordan jeg har valgt å jobbe med dem. I noen av proposisjonene har det ved første gjennomlesning vært slik at jeg ikke har rukket å lese gjennom dokumentet før analysearbeidet ubevisst har blitt satt i gang (dette gjelder spesielt proposisjonene fra 1994-1995 og 1999-2000). Andre ganger har jeg måttet lese gjennom proposisjonen flere ganger før jeg har funnet noe som jeg mener er verdt å feste mitt blikk til (dette gjelder spesielt for proposisjonen for 2015-2016). Om dette er fordi studieobjektet har befunnet seg så nært min egen samtid at blikket sløres, eller om det er det faktiske datamaterialet som har mer subtile trekk som er vanskelig å få tak i, tør jeg ikke si noe om - det kan også tenkes at det er et visst samspill mellom disse faktorene.

Noen generelle trekk ved analysen kan jeg likevel vise til. Ved gjennomlesning har jeg forsøkt å avdekke hvilke aktører begrepet inneholder, hvordan aktørene i begrepet defineres og hva slags egenskaper de tillegges. Leting etter kjønnede aktører har vært konstant ved hver enkelt synkrone analyse. Ved gjennomlesning av dokumentene valgte jeg å fargekode sitater og begreper av interesse, for å kartlegge det semantiske felt til den synkrone analyse. Her kodet jeg begreper jeg mente var synonyme og antonyme til analysebegrepet mitt, og deler jeg fant

generelt interessante. Dette førte jeg etterhvert inn i et analysedokument, hvorpå jeg sorterte og analyserte hva disse funnene kunne gi meg av innsikt i hvordan man har definert begrepet og hva slags syn på kjønn man kan finne i teksten. Gjennom sorteringen fant jeg etterhvert noen gjennomgående trekk ved hver enkelt proposisjon.

Jeg har også studert noen av dokumentene mer «kvantitativt»: der hvor jeg har funnet det hensiktsmessig har jeg ved et ordsøk i det elektroniske dokumentet sett hvor ofte et begrep forekommer. Dette har jeg gjort for å tydeliggjøre visse tendenser jeg har kommet over. Spesielt gjelder dette når jeg har ønsket å sammenlikne hvordan de ulike partene som inngår i begrepet benevnes. Blir aktørene først og fremst omtalt i handling eller ved egenskap? Og når man omtaler aktørene, hvilke begreper velger man å omtale de med? Dette «tellearbeidet» har vært en del av sonderingen i det semantiske feltet. Da jeg har valgt å legge en kjønnsteoretisk linse over min analyse har jeg funnet dette behjelpelig, da det har avdekket flere tydelig kjønnede tendenser.

I den synkrone analyse har jeg i sitatutvalget valgt å kursivere visse begreper og ord. Dette har jeg brukt som et virkemiddel for å tydeliggjøre og fremheve hva jeg mener er av spesiell interesse, slik at leser lettere kan gjenkjenne hva det er jeg fortolker. Jeg vil ikke gjøre leser oppmerksom på at kursivering er gjort av meg, dette vil jeg kun gjøre om kursivering er en del av originalsitatet. Når kursivering er en del av originalteksten markerer jeg dette med «forfatters uthevning». Dette har jeg gjort for at virkemiddelet ikke skal virke forstyrrende inn på leser.

Visse steder i analysen av odelstingsproposisjonen har jeg kommet over sitater som er så tykke av meningsinnhold at jeg har sett det som hensiktsmessig å referere til de flere ganger. Dette er fordi sitatet, slik jeg ser det, har hatt flere ulike meningsinnhold som jeg har sortert under flere forskjellige trekk ved analysen. I slike tilfeller vil jeg gjøre leser oppmerksom på dette.

For å ramme inn hver enkelt proposisjon i den synkrone analyse gir jeg en oversikt over historisk og politisk kontekst relevant for tidsperiode og tema. Rammeverket skal gi innsyn i det politiske landskapet proposisjonen har blitt til i. Her vil jeg redegjøre for hvilken regjering som har stått for utgivelse av proposisjonen og kort skissere hva slags politikk regjeringen har ført. Jeg vil spesielt gå inn på hva slags likestillingsmessige tiltak og fokus regjeringen har hatt. Så vil jeg ta for meg hva som har skjedd i prostitusjonsfeltet rundt tidspunktet

proposisjonen er utgitt. Disse politiske og samfunnsmessige rammeverkene vil være korte og konsise. Både i det politiske feltet og i prostitusjonsfeltet er det et mylder av hendelser jeg kunne ha tatt med, men jeg håper at noe av det mest relevante er gjort rede for. Dette rammeverket skal gi en forståelse av hvordan sosiale hendelser og politiske vedtak kan påvirke språket og hvordan språket kan virke inn på begivenhetshistorien.

Etter det synkrone analysearbeidet var gjort ferdig var planen å ta fatt på den diakrone analyse. Her skulle jeg benytte de fire synkrone analysene som datagrunnlag for den diakrone analysen. Jeg leste igjennom de synkrone analysene mange ganger, og forsøkte på flere ulike vis å sette i gang, men var usikker på hvordan jeg skulle begynne. Etter flere mislykkede forsøk måtte jeg legge bort dette arbeidet litt. Det viste seg at ved å la de synkrone analysene ligge litt, og jobbe med andre deler av teksten en stund, så løste disse utfordringene seg av seg selv. Når jeg igjen gikk inn og leste de synkrone analysene skilte flere sentrale funn seg ut og jeg kunne plassere disse funnene under fire ulike punkter: hva slags synonymer begrepet har, hvilke aktører begrepet omfatter, hvordan de kjønnnes og beskrives. Da alle disse kategoriene er knyttet til hverandre gjennom språk og felt, vil de overlappe på visse punkter. Likevel vil denne måten å sortere funnene gjøre det lettere å gjenkjenne og identifisere viktige trekk ved den nyere historiske perioden. I form fikk denne delen et historisk oppsummeringspreg, der jeg påpeker begrepets ulike betydninger til ulike tider, og hvordan kjønn kan leses ut fra disse ulike betydninger og endringer. Jeg påpeker hva som har holdt seg stabilt og hva som har endret seg.

Validitet og reliabilitet i analysen

Det epistemologiske utgangspunktet i begrepshistorisk analyse er at den sosiale verden ikke kan skilles fra den språklige verden (Kurunmäki 2012, 179). Dette gjør at min analyse ikke vil kunne innta et perspektivløst standpunkt, ettersom jeg verken kan løsrive meg fra språket eller den sosiale verden. Dette er en del av det hermeneutiske problem. Jeg kan ikke gå inn i historien, uten å ta med meg et sett med erfaringer og forventninger som vil farge min oppfatning. Disse forforståelsene er også en forutsetning for at jeg i det hele tatt kan gå inn i datamaterialet og fortolke hva jeg leser (Kurunmäki 2012, 210-211). At begrepshistorien er fundert i perspektivisme betyr at de funnene jeg gjør i min analyse, vil være påvirket av hvilket perspektiv jeg har valgt å stille spørsmålene i. Derfor kan ikke min analyse gi et objektivt svar på forskningsspørsmålet, da det vil variere ut fra perspektivet jeg har inntatt (Kurunmäki 2012, 179).

Disse refleksjonene berører temaer som validitet og reliabilitet. Reliabilitet tar for seg om resultatet av min analyse er pålitelig, og om måten jeg har kommet frem til resultatet er pålitelig. Er det pålitelig skal dette kunne etterprøves ved at noen andre går over mitt datamateriale og kommer frem til det samme som jeg har gjort (Johannessen, Christoffersen og Tufte 2010, 40). Validitet handler om hvor gyldige mine resultater er: er metoden jeg har brukt adekvat for å besvare mitt forskningsspørsmål, og er resultatet jeg har kommet frem til basert på logiske og stringente slutninger? (Johannessen, Christoffersen og Tufte 2010, 69-70). At andre ville kommet frem til det jeg har gjort i mine analyser kan jeg ikke garantere, og det vil heller ikke være et mål i fortolkende analysetradisjon, da utgangspunktet for studien er fundert i perspektivisme. Resultatet kan selvsagt etterprøves da jeg har benyttet meg av et datamateriale som er offentlig tilgjengelig. Men om noen andre hadde gått gjennom akkurat samme datamateriale, ville de kanskje ha kommet frem til andre resultater. Andre forforståelser vil bety at man går inn i datamaterialet på en annen måte enn hva jeg ville ha gjort. Dette kan kanskje sees på som en svakhet ved analysen, men det er også hva en fortolkende tilnærming innebærer. Jeg skal ikke finne en grunnleggende sannhet ved fenomenet, men heller bidra til en nyansert forståelse av et fenomen som kan fortolkes på utallige vis (Kvale og Brinkmann 2009).

I løpet av analysen merket jeg meg at jeg kunne lese visse passasjer til fordel for min egen forståelse av feltet, for så å overse de passasjene som talte imot. Da jeg ble klar over at mitt eget blikk var så farget av egne fordommer (i hermeneutisk forstand (Gadamer 1999)) gikk jeg bevisst inn i datamaterialet igjen og forsøkte å se om jeg hadde gjort dette tidligere. På denne måten håper jeg å ha unngått å la mine egne forforståelser farge resultatet for mye.

Jeg vil gjerne avslutte denne delen av teksten med et sitat fra Simone de Beauvoir:

Men det er umulig å behandle noe menneskelig problem uten å ta stilling; selve måten å stille spørsmålene på og de perspektivene som anlegges forutsetter grader av interesse; enhver egenskap omfatter verdier, det finnes ingen såkalt objektiv beskrivelse som ikke fremtrer på en etisk bakgrunn. (1949/2000, 47).

Eget språk

Jeg har i arbeidet med analysen flere ganger poengtert og til dels kritisert ordvalg og språkdrakt i de ulike proposisjonene. Men kan det være at jeg også i vanvare har brukt de samme begreper og det samme språket som forfatterne av proposisjonen har gjort? Ved en

gjennomgang av eget arbeid har jeg tatt meg selv i å gjøre nettopp dette. Mitt språk blir farget av materialet jeg leser. Til tider har jeg bevisst brukt deres ordvalg selv, for å understreke de idealtypiske fremstillingene de har laget av aktørene i feltet, men jeg har ellers forsøkt å vaske mitt eget språk slik at jeg ikke selv reproducerer de samme stereotypiene jeg mener å finne i proposisjonene.

Hva gjelder spesielt for kjønnsforskere er at de ofte i sin analyse av konstruksjon av kjønn i sitt tilsynelatende kjønnsnøytrale språk selv går rett i fellen ved å reproducere tradisjonelle kjønnsstereotyper (Niemi 2010, 161). Jeg påpeker ofte den kjønnede språkbruken som kommer frem i proposisjonene, og har derfor valgt å ha et bevisst forhold til hvordan jeg selv omtaler aktørene – for å oppnå et kjønnsnøytralt språk. Men her kan det stilles spørsmål til hva et nøytralt språk er. Kanskje vil min «kjønnsnøytrale» fremstilling av aktørene fordekke hvordan feltet faktisk ser ut. Dette diskuterer jeg videre i analysen.

Feltarbeid i biblioteket og historisk bakteppe

Min interesse for prostitusjonsfeltet begynte i tidlig ungdomsalder. Jeg leste det jeg kom over av skjønnlitteratur om prostitusjon, og i min akademiske karriere benyttet jeg mang en anledning til å fordype meg i emnet. Det som har slått meg hver eneste gang jeg har gått inn i feltet, være seg skjønnlitteratur, faglitteratur eller offentlige debatter, er hvor mangesidig og sammensatt det faktisk er. Feltet befinner seg i skjæringspunktet mellom moral/ kontroll/ kvinnesyn/ kjønnsforståelse/ tradisjoner/ lovverk/ valgfrihet. Høsten 2016 kom jeg over en artikkel fra 1938 der man diskuterte den mentale hygiene til prostituerte kvinner i Sverige (Jonsson 1938). Både datidens forståelse av kjønn og seksualmoral kunne svært tydelig leses ut fra teksten. Dette gjorde meg nysgjerrig: Kunne man gjennom en historisk analyse av prostitusjon også finne spor av kjønnsforståelse i samtiden? Prosessen med å velge ut hva slags datamateriale jeg ønsket å bruke ble derfor noe omvendt. Det var ikke dokumentene som førte meg til begrepet, men heller begrepet og dets felt som førte meg til dokumentene. Håpet var at begrepets felt og kontekst kunne gi meg større innsikt i det ideologiske forholdet mellom kjønn og prostitusjon. Nysgjerrigheten ledet meg inn i biblioteket, og prosessen med å velge ut hvilket datamateriale jeg ønsket å analysere var tidkrevende. Etterhvert utviklet letingen seg til et slags feltarbeid i biblioteket (Thagaard 2009, 63). Jeg oppsøkte mange ulike biblioteker, var i kontakt med flere erfarne og kompetente bibliotekarer, og benyttet meg av ulike søkemotorer for å finne fram til mitt datamateriale. Prosessen var alt annet enn lineær og jeg vekslet mellom ulikt materiale og ressurser. Etterhvert som jeg beveget meg inn i søkemotorene og bibliotekenes ulike tilbud fikk jeg opparbeidet meg en overfladisk forståelse av de historiske linjene i det norske prostitusjonsfeltet de siste (rundt regnet) 100 årene. Denne søken etter datamateriale utfoldet seg etterhvert til å bli en salgs sammensmeltning mellom norsk prostitusjonshistorikk og et feltarbeid i biblioteket. Nedenfor tar jeg for meg denne prosessen.

Veien inn i feltet

Søket startet med at jeg lette gjennom offentlige dokumenter som tok for seg emnet. Jeg benyttet meg av stortingsbibliotekets nettsider, regjeringens søkemotor og Nasjonalbibliotekets søkemotor for Statsmaktene, der jeg lette gjennom stortingsmeldinger, -forhandlinger, budsjettforslag, stortingsproposisjoner, handlingsplaner og NOUer der begrepet prostitusjon var nevnt. Jeg fikk få treff der begrepet var en del av tittel på

dokumentet, men fikk mange treff i innhold (Statsmaktene gav 611 treff på søk for *prostitu** trunkert, søk på *prostitusjon* hos stortinget.no gav 917 treff, og 244 treff på regjeringen.no). Jeg forsøkte også å søke etter andre tilhørende begreper og uttrykk, som sexsalg, sexkjøp, sexarbeid, menneskehandel, seksuelle ytelser eller tjenester, hore, bordell, ervervsmessig utukt, hallik og sedelighet.

Medisinske og psykologiske tidsskrifter og veneriske sykdommer

Etterhvert utvidet jeg søket til Nasjonalbibliotekets ressurser generelt og bestilte flere hovedregister for ulike norske medisinske og psykologiske tidsskrifter, for å se om jeg kunne arbeide videre på artikkelen jeg fant fra 1938. Jeg søkte også gjennom de medisinske og psykologiske tidsskrifter Nasjonalbiblioteket har rukket å digitalisere. I materiale fra sent 1800-tallet fant jeg et stort antall artikler som omhandlet prostituerte, da helst i sammenheng med veneriske sykdommer, spesielt syfilis. Norsk magasin for lægevidenskapen, som ble gitt ut fra 1840-1938 (som er digitalisert) gav mange treff på prostitusjon, spesielt rundt århundreskiftet. Dette kan ha sammenheng med at det på 1890-tallet foregikk to store debatter i Medicinsk Selskap som omhandlet veneriske sykdommer og prostitusjon (Melby 1980, 103). I 1943 begynte man å behandle syfilis med penicillin (Vogt 1949, 102), og etter dette virker det som om prostitusjon forsvinner ut av medisinsens søkelys for en stund. At jeg manglet datamateriale om tema etter dette kan også ha sammenheng med at flere medisinske tidsskift ennå ikke har blitt digitalisert, og at et manuelt søk via hovedregister ikke gir et like finmasket treff. I de psykologiske tidsskriftene fikk jeg også få nyere treff. Jeg ønsket først og fremst å kikke på datamateriale som var på norsk, og mange psykologiske artikler har tradisjon for å bli utgitt på engelsk. Å studere begrepets semantiske felt på engelsk og eventuelt sammenlikne dette med andre dokumenter på norsk kunne vise seg vanskelig, selv om en begrepsanalyse med fordel kan kontekstualiseres med dokumenter på andre språk (Kurunmäki 2012, 198). Norsk ideologihistorie mener jeg best kan uttrykkes i dokumenter skrevet på norsk, og jeg ønsket at hovedvekten av datamaterialet skulle være på norsk. Her ble datamaterialet for usikkert, og jeg valgte å gå bort fra medisinske og psykologiske tidsskift.

Skjønnlitteratur og samfunnsdebatt

Å studere skjønnlitteratur er å studere vårt samfunns kulturelle produksjon av mening (Alber mfl. 2011). Litteraturen reflekterer samtidens herskende tankesystemer, og er tett knyttet til

det levde liv, noe som gir leseren en unik mulighet til å få innsikt i ulike epokers moral og tankesett. Samfunnsdebatt og diskurs rundt et tema kommer til uttrykk gjennom litteraturen, og det vil gjerne være en vekselvirkning mellom disse to. Forfattere tar for seg hva som er samfunnsaktuelt, men kan også skape debatt gjennom sitt forfatterskap (Alber mfl. 2011). På den måten ville skjønnlitteraturen gi meg en fin mulighet til å studere hvordan prostitusjonsbegrepet har endret seg, og jeg ville kunne fange opp hvordan samfunnet har betraktet prostitusjon til ulike tider. Derfor ønsket jeg å se om det var noen skjønnlitterære bøker som kunne være relevant for min oppgave. Jeg benyttet meg av Orias søkemotor for å se om jeg fant noen bøker som kunne være aktuelle å analysere. Som en samfunnskommentar fra Krogh til prostitusjons- og sedelighetsdebatten på slutten av 1800-tallet kom Albertine ut, og flere med denne i dette tidsrommet. Men også i skjønnlitteraturen finner jeg et stort «hull» mellom 1929 og 1966, før det plutselig igjen kommer flere bøker som tar for seg emnet. I søkeprosessen benyttet jeg meg i stor del av ulike bibliotekarers kompetanse på området. Stortingsbibliotekarer, bibliotekarer ved Nasjonalbiblioteket, og bibliotekarer ved Universitet i Oslo og Høgskolen i Oslo og Akershus var svært behjelpelig. I følge disse kildene kunne «hullet» jeg fant ha flere grunner: At man i perioder brukte andre begreper for virksomheten, at bøker omhandlende tema ikke er registrert under emnet, eller at det kanskje i dette tidsrommet skjedde lite i den offentlige debatten rundt tema som igjen påvirket hva slags tema bøkene hadde. Fra 1960-tallet finner jeg igjen flere bøker om emnet. Et utvalg av bøkene jeg tenkte kunne være av interesse for en analyse var: Terje Stigen – *Elsker* (1960), Bergljot Hobæk Haff – *Skjøgens bok* (1965) og *Gudsmoren* (1977), Erlend Kiøsterud – *Jord!* (1977), Sverre Asmervik – *Men tankene mine får du aldri* (1982), Ida Halvorsen – *Hard Asfalt* (1986), Ingvar Ambjørnsen – *Døden på Oslo S* (1988), Vigdis Hjort – *Hysj* (1996), Herbjørg Wassmo – *Et glass melk takk* (2006) og Guro Sibeko – *Vingespenn* (2009). Som Fredrik Svenaeus sier så mangler kanskje litteraturen systematikk, men den mangler ikke allmenngyldighet (Svenaeus 2005, sitert fra Bondevik og Stene-Johansen 2011). Til tross for denne allmenngyldigheten så mener jeg at det kunne blitt problematisk med den manglende systematikken. Tematisk sett kunne dette gjort en historisk sammenligning vanskelig. Jeg valgte derfor å gå bort fra skjønnlitteraturen også.

Prostitusjonslovgivningens historikk og offentlige dokumenter

Debatten om prostitusjon på slutten av 1800-tallet begrenset seg ikke bare til den norske legestand og forfattere, men involverte også politikere og den utøvende og lovgivende makt. Jeg gikk derfor igjen over til å se etter offentlige dokumenter som kunne være av interesse. Før 1840 var det i Norge ulovlig å livnære seg av utukt. Utover 1800-tallet spredte flere veneriske sykdommer seg, og man innførte derfor i 1840 offentlig kontroll av prostituerte (reglementeringssystemet). Dette innebar at prostitusjon og bordellvirksomhet ble offentlig regulert, via strengt detaljert lovgivning for å hindre åpenlys prostitusjon i bybildet, og påbudt legevisitt for de prostituerte for å hindre økt smitte (sexkjøperne fikk ingen regulering eller påbud). I 1850 var det hele 17 bordeller i Kristiania. I 1884 ble bordellene stengt, og i 1887 vedtok Sverdrup-regjeringen at reglementeringen skulle oppheves, og kontroll med de veneriske sykdommer skulle overføres fra politiet til sunnhetskommisjonen. Nå skulle alle som var mistenkt for å ha en venerisk sykdom undersøkes. I en kort periode stilnet debatten rundt prostitusjon. Men det tok ikke lang tid før den igjen blusset opp igjen, og debatten baserte seg igjen på lovforslag mot venerisk smitte og sedelighet i bybildet (Schiøtz 1980, 47-59; Melby 1980, 81-105).

Ved århundreskiftet hadde man tre ulike lovforslag som omhandlet prostitusjon; et som tok for seg offentlig usedelighet og statlig ansvar for bekjempelse av veneriske sykdommer hos prostituerte, en løsgjengerlov og en ny straffelov. Bare løsgjengerloven og straffeloven ble vedtatt. Dermed uteble en lov som omhandlet prostitusjon direkte, og prostitusjonskontrollen levde videre gjennom løsgjengerloven og straffeloven. Straffeloven tok for seg hallikvirksomhet og forbud mot oppfordring til ervervsmessig utukt på offentlig sted. Løsgjengerloven kunne benyttes for å dømme prostituerte for løsgjengeri. Mellom 1910 og 1920 forsøkte venstreregjeringen to ganger å gjøre prostitusjon i seg selv ulovlig, dette gikk ikke gjennom. Ved revisjon av straffelovens bestemmelser om sedelighet i 1927 ble hallik- og kopletribestemmelsene skjerpet, med høyere minimumsstraff. Det gikk deretter 36 år før man igjen så på disse bestemmelsene. Da forble § 378, oppfordring til prostitusjon, uberørt, mens hallikbestemmelsen ble endret på. Det ble mulig å ramme passiv hallikvirksomhet, uten at det forelå bevis for vinning fra mannens side. Men fra århundreskiftet til nyere tid forsvinner (i stor del) prostitusjon ut av den offentlige diskusjon (Melby 1980, 112-116).

Proposisjoner og lovforslag

Med mitt feltarbeid i biblioteket hadde jeg fått bedre innsyn i hva slags lover som tok for seg prostitusjon og også de store linjene innenfor prostitusjonsdebatten. Det var her, som i skjønnlitteraturen og den medisinske litteratur et stort «hull» fra tidlig 1900-tallet frem til 60-tallet, og man hadde ikke i Norge noen egne lover som direkte tok for seg prostitusjon i dette tidsrommet. Dette kan forklare hvorfor mine innledende søk på offentlige dokumenter gav så få treff i dokumentenes tittel. Jeg hadde nå fått bedre innsikt i hva slags lover og paragrafer som tok for seg prostitusjon, og det gav meg ideen om å kikke spesifikt på odelstingsproposisjoner og lovforslag som (indirekte) omhandlet prostitusjon. Det interessante ved proposisjoner er at man gjennom dokumenter som omhandler samfunnsregulering og kontrolltiltak på prostitusjonsfeltet kan gripe fatt i ideologier rundt seksualitet og oppfatninger av kjønn og kjønnsroller (Melby 1980, 82). En odelstingsproposisjon er en del av et offentlig dokument, og kjennetegnes av en passiv, upersonlig og formell stil (Becker Jensen 2011). Ved å innta en upersonlig stil vil dokumentet bære preg av å være faktisk, og dette understøttes av at forfatter av dokument vil synes fraværende (Järvinen og Mik-Meyer 2005, 201). Til tross for denne tilsynelatende faktuelle beskrivelse av fenomener, er offentlige dokumenter bærere av ideologiske og politiske formål, da tekst alltid vil være forankret både i historiske og kulturelle diskurser (Thagaard 2009). Som datamateriale kan en odelstingsproposisjon bare stå som et tidstypisk utsnitt i historien, og ikke som et fullstendig dekkende dokument for hvordan det politiske klimaet i Norge har forholdt seg i en gitt tidsepoke. Heller vil de stå om et kollektivt minne for den regjering og det departement som utgav proposisjonen (Syvertsen 1998). Likevel vil jeg påstå at som meningsbærere vil de både være med å påvirke egen samtid, og selv være et produkt av sin samtid (Stavang 1999, 74).

Helt konkret er en odelstingsproposisjon en instruktiv tekst (Gall Jørgensen 1996, 148), og vil ha stor betydning for hvordan loven, etter at den er vedtatt, skal forstås (Backer 2013, 53). Derfor vil den som dokument være med på å påvirke vår hverdag, da lovverket bestemmer og begrenser vår handlegfrihet, og sender en melding til den norske befolkning, implisitt eller eksplisitt, om hva som er moralsk korrekt og ikke (Backer 2013, 13-15). Det som er iøynefallende med reguleringsdokumenter omhandlende prostitusjon er at de implisitt tar for seg normer samfunnet har for hvordan man gjør både kjønn og seksualitet (Melby 1980, 82). Her foregår det en interessant grensedragning mellom den enkelte borgers selvbestemmelse over egen kropp og den aktuelle tidens moralske og normative samfunnshensyn.

Odelstingsproposisjoner blir publisert kontinuerlig, og har forholdsvis lik form. Nettopp dette gjør at de egner seg godt til en begrephistorisk analyse (Syvertsen 1998). Derfor mener jeg at den type tekstmateriale er formålstjenlig til å kunne belyse hvordan begrepet prostitusjon har endret seg, og med dette også forståelsen av kjønn.

Jeg syntes det kunne vært spennende å gå inn i proposisjonene som tok for seg endringene som skjedde i Norge sent på 1800-tallet og tidlig 1900. Endringer i begrepet lengre tilbake i tid ville kanskje være lettere å få tak i. Men de store omveltningene og konsekvensene av dette er allerede godt gjennomarbeidet av andre (f.eks. Melby 1980 og Schiøtz 1980). Med et ønske om at min oppgave skulle ha en viss sosialfaglig relevans for vår samtid, gikk jeg derfor inn i nyere tids prostitusjonskontroll. Her kan kanskje endringene *fremstå* som mer subtile, da jeg selv befinner meg i diskursen jeg skal analysere. Det kan være lett å la seg henføre av egen samtid, dens egne selvforståelse og - beskrivelse. Dette gjør kanskje at funnene er vanskeligere å gripe an, men igjen desto mer interessante - om man evner å holde en viss distanse til studieobjektet (Åkerstrøm Andersen 1999, 7).

Endelig utvalg av datamateriale

For å benytte meg av Kosellecks arkeologiske begrepsbruk, hvor skulle jeg begynne å grave (Jordheim 2004, 18)? Proposisjonene er i utgangspunktet valgt ut på basis av et enkelt prinsipp: prostitusjon er enten et sentralt tema eller rammen for lovforslaget, men at det ble nettopp de fire proposisjonene har flere grunner. Tematisk kan alle proposisjonene sammenlignes, da de omtaler prostitusjon i et juridisk rammeverk og innlemmer prostitusjon innenfor et lovforslag. De er også alle gitt ut av samme departement, hvilket underbygger sammenlignbarheten. Det historiske tidspunktet for når jeg skulle begynne min analyse baserer seg på visse samfunnsendringer som skjedde på tidlig 1990-tallet, rundt 100 år etter den siste store prostitusjonsdebatten tok sted. Både paragraf 206 § og § 378 sto lenge forholdsvis uberørt, men på 1990-tallet blir begge igjen tatt opp til diskusjon (Skilbrei 1999). Man så da en kraftig økning av de såkalte massasjeinstituttene i Norge, noe som skapte debatt både i offentlig ordskifte og faktiske lovendringer knyttet til virksomheten (Skilbrei 1998, 48). Derfor syntes jeg at odelstingsproposisjonen som kom ut i sammenheng med disse samfunnsendringene kunne være et godt startpunkt. Etter dette er det kommet ut flere relevante odelstingsproposisjoner, og jeg bestemte utvalget etter dette basert på hvor ofte begrepet nevnes i dokumentet og om dokumentet spesifikt omtaler prostitusjon i et juridisk

rammeverk. I 2000 kom det ut en proposisjon som tar for seg endret begrepsbruk innenfor sedelighetskapittelet i straffeloven, der man foreslår å ta inn en legaldefinisjon av prostitusjon i bestemmelsen om hallikvirksomhet. Spesifikk og bevisst begrepsendring i feltet mener jeg kan være svært relevant, derfor ble denne proposisjonen også en del av mitt datamateriale. I 2008 ble det vedtatt at det var ulovlig å skaffe seg seksuell omgang mot vederlag (Straffeloven, § 316, 2005) og odelstingsproposisjonen som kom ut i sammenheng med denne lovendringen mener jeg også ville være svært interessant. Dette er den første lovendringen som faktisk tar for seg kjøp- og salgssituasjonen i prostitusjon direkte som kriminelt. Til slutt valgte jeg en svært ny odelstingsproposisjon fra 2015-2016 som omtaler prostitusjon juridisk, for å analysere frem hvordan eventuelle begrepsendringer har skjedd siden sexkjøpsloven trådte i kraft. Perioden fra 1994 til nå er kanskje kort, men også svært interessant. Perioden er preget av store omveltninger innenfor feltet (spesielt med sexkjøpsloven i 2008), etter en slags stillstand da debatten døde ut tidlig i det forrige århundret. I neste del av teksten vil jeg ta for meg disse fire proposisjonene og deres semantiske felt.

Odelstingsproposisjon nr. 4 (1994-1995)

Om lov om endring i straffeloven m.m.

I 1963 får straffeloven § 206, som ofte omtales som hallikparagrafen, en ny tilføyelse, for å fange opp passiv hallikvirksomhet (Skilbrei 1999, 60). Det blir bestemt at det skal være lovstridig for menn å la seg underholde av kvinner som driver utukt som erverv (Ot.prp. nr. 40 1961-1962). I følge straffeloven § 206 er det altså ulovlig å livnære seg av andres prostitusjon, men dette viser seg vanskelig å håndheve, da påtalemyndighetene har problemer med å føre tilstrekkelige bevis for overtredelse av loven. I 1994 kommer flertallet i Justiskomiteen frem til at en endring i loven vil kunne gjøre det lettere å komme bordell- og hallikvirksomhet til livs (Ot.prp.nr. 4 1994-1995). Odelstingsproposisjon nr. 4 tar for seg dette. Loven trer i kraft i 1995 (Skilbrei 1999). Jeg skal ta for meg kapittel 3: *Tiltak mot utleie til bordellvirksomhet*. Kapittelets hovedinnhold er et forslag om en «[...] innskjerping og klargjøring av forbudet mot å leie ut husrom til ervervsmessig utukt (bordellvirksomhet). Skyldkravet blir endret slik at både forsett og grov uaktsomhet rammes.» (Ot.prp.nr. 4 1994-1995, 4).

Politisk og historisk kontekst for proposisjon nr. 4 (1994-1995)

I 1981 får Norge sin første kvinnelige statsminister, Arbeiderpartiets Gro Harlem Brundtland. Med Brundtlands inntog skjer det et (likestillingsmessig) skifte i det politiske Norge (Furre 2000, 329), og i 1986 blir hun igjen valgt som statsminister (Hansen 1997, 160-162). Hennes regjering blir da verdenskjent som «kvinneregjeringen» der 8 av 17 statsråder er kvinner. I 1990 trer hun for tredje gang inn i rollen som Norges statsminister, i mindretallsregjering (Hansen 1997, 160-162). I denne perioden får vi også vår første kvinnelige stortingspresident, Kirsti Kolle Grøndahl (Østbø 2010, 298). Brundtland blir i sin tredje periode sittende til 1996, og hennes regjering står dermed for utgivelsen av odelstingsproposisjon nr. 4 (1994-1995).

Partiet som Gro Harlem Brundtland representerer – Arbeiderpartiet, og deres politikk er fundert i et sosialdemokratisk tankegods, med gjenklang i deres tre grunnverdier - frihet, likhet og solidaritet. Likestilling står som et viktig prinsipp i deres sosialistiske idétradisjon.⁵

⁵ <https://snl.no/Arbeiderpartiet> (08.02.2016)

Brundtlands politikk fører til en ny intervensjonerende familiepolitikk med tiltak for en mer tilstedeværende far i familielivet, flere barnehageplasser og lengre svangerskapspermisjon (Hansen 1997, 162-165). Gro Harlem Brundtland er også sterkt engasjert i saken for selvbestemt abort (Kjølås 1999, 278).

Samtidig som man på 90-tallet får flere tiltak for økt likestilling i regi av Brundtlands regjering, øker andelen massasjeinstitutter i hovedstaden (Skilbrei 1998, 48). I 1980-årenes Oslo foregår det meste av sexsalget på gaten, men innover i 90-tallet beveger sexmarkedet seg inn på innendørsmarkedet, da spesielt i massasjeinstituttene. Innendørsmarkedet består av sexkjøp og -salg som foregår på andre steder enn gaten. Dette kan være alt fra salg på restauranter, massasjestudioer, sex-klubber, hoteller eller leiligheter, samt annonsering via aviser og nett (Lekanger 2016, 73-75). Massasjeinstituttene er en arena for hallik- og prostitusjonsvirksomhet, og er svært synlig, spesielt i Oslos bybilde (Skilbrei 1998, 48). Massasjeinstituttene er preget av kvinner hovedsakelig fra Thailand, men også Sørøst Asia og Den Dominikanske republikk (Randers-Pehrson 1998, 37; Müller-Nilssen og Pion 1998, 12). Kjøp og salg av sex er lovlig på tidspunktet odelstingsproposisjonen kommer ut (Skilbrei 1999), men myndighetene ser med skepsis på denne utviklingen. Som motsvar til veksten, som omtales som bordellvirksomhet, ber flertallet i Justiskomiteen i en innstilling til Stortingsmelding nr. 23 (1991-1992) om en tilføyelse til straffeloven § 206. I innstillingen ber man om at det klargjøres at utleie til bordellvirksomhet skal straffes (Ot.prp.nr. 4 1994-1995). I tillegg til dette settes det inn kommunale tiltak for å begrense veksten av massasjeinstituttene: fra 1993 til 1996 benytter man seg av plan- og bygningsloven for å begrense antall massasjeinstitutter, etter vedtak fra Oslo bystyre. Man iverksetter kontrollbesøk ved flere virksomheter og ved funn om ikke tilfredsstillende bygning- og bruksendringskrav blir det ilagt pålegg om utbedring. Som følge av dette velger flere institutter å legge ned (Skilbrei 1999, 63-64). Dette fører til at prostitusjonsvirksomheten søker seg inn i leilighetene, fra massasjeinstituttene. Andre faktorer er også med å spille inn i denne forskyvingen i markedet. Den ene grunnen er ifølge Skilbrei at tilbud og etterspørsel ikke samsvarer. Etter at massasjeinstituttene mister nyhetenes interesse, faller etterspørselen fra kjøpere. Virksomheten møter også etterhvert mye motstand og fordømmelse. Flere ubehagelige sider ved massasjeinstituttene kommer frem, noe som igjen fører til en holdningsendring blant det norske folk (Skilbrei 1999, 68-69). Som konsekvens synker

antallet massasjeinstitutter drastisk utover våren -94, og leilighetsprostitusjonen øker (Skilbrei 1998, 81).

Underliggende kontroll og annetgjøring

Proposisjonens fremste mål er å klargjøre at det er forbudt å leie ut husrom der det skal drives bordell, og ved en overfladisk lesning av dokumentet er det også dette som kommer frem. Men ved en nærmere lesning slår det meg at uttrykket ervervsmessig utukt og bordell brukes om hverandre: «Det foreslås en innskjerping og klargjøring av forbudet mot å leie ut husrom til ervervsmessig utukt (bordellvirksomhet)»(Ot.prp.nr. 4 1994-1995, 4) og «Fullbyrdet overtredelse foreligger etter utkastet først når lokalene brukes til *ervervsmessig utukt*. Hvis lokalene brukes til *bordell*, men virksomheten ikke er kommet i gang, kan det likevel være tale om straffbart forsøk.» (Ot.prp.nr. 4 1994-1995, 8). Utukt betyr «[...] samleie eller annen kjønnslig omgang utenom ekteskap eller gjeldende norm» (Caprona 2013, 829), og ifølge store norske leksikon står ervervsmessig utukt som synonym til prostitusjon.⁶ Bordell derimot er et sted der det drives organisert prostitusjon.⁷ I sitatet ser man at uttrykkene ikke differensieres. Gjennom denne begrepsbruken blir bordell synonymt med prostitusjon. Og som konsekvens blir det derfor uklart for meg om det er bordellvirksomheten eller prostitusjonen en vil til livs og ønsker å kriminalisere. Om en person velger å selge sex fra leilighet en leier, vil hans/hennes utleier rammes av denne paragrafen, uavhengig av om prostitusjonen er organisert, og om prostitusjonen organiseres av eventuelle bakmenn/kvinner (halliker). Proposisjonen skal vanskeliggjøre det å drive bordell, og skal ramme bakmenn og -kvinner som utnytter de som selger sex. Man har ikke som uttalt formål å vanskeliggjøre hverdagen til de som selger sex, men ved begrepsbruken vil det som konsekvens bli vanskeligere for den som selger sex å få opprettet leiekontrakt om utleier er kjent med hans/hennes virksomhet.

Denne uklarheten kan man se videre i proposisjonen når man tar for seg hensyn for og imot endring i loven. Her konstaterer man at «Prostitusjon er et samfunnsproblem.» (Ot.prp.nr. 4 1994-1995, 7). Dette problematiseres ikke noe videre. Man mener at med en lovendring vil

⁶ https://snl.no/ervervsmessig_utukt (10.02.2017)

⁷ <https://snl.no/bordell> (10.02.2017)

det komme klarere frem at utleie av husrom til prostitusjonsvirksomhet er ulovlig, som skal føre til at loven oftere blir brukt i praksis. Dette mener man at «[...] vil igjen bidra til å begrense omfanget av prostitusjonsvirksomhet i Norge.» (Ot.prp.nr. 4 1994-1995, 7). Her kan det virke som om det er prostitusjonsvirksomheten i seg selv som er besværlig, og ikke selve bordellvirksomheten. Men grunnet en viss berøringsangst ovenfor det å kriminalisere selve kjøp- og salgssituasjonen, bruker man heller bordellvirksomheten som en slags sydebukk, for å i praksis vanskeliggjøre salg av sex i seg selv. Ikke vil man forby det, men ei heller akseptere det. Tendensen til å forsøke å kontrollere virksomheten, uten å direkte kriminalisere, er en holdning som myndighetene ofte har hatt ovenfor prostitusjonsfeltet (Skilbrei 1999, 59). Via denne uklare begrepsbruken i prostitusjonsfeltet lykkes man til dels i dette prosjektet.

Kjønnete aktører

Kjønn blir ikke eksplisitt diskutert i proposisjonen, men kommer til uttrykk i hva slags personlig pronomen som benyttes for å beskrive partene som berøres, samt annen kjønnbegrepsbruk. I lovteksten fremstår det først kjønnsnøytralt, der partene beskrives som «den»: «Den som forleder noen til å drive utukt som erverv «[...]» (Ot.prp.nr. 4 1994-1995, 7). Denne formuleringen gjentar seg flere ganger. De to første gangene kjønnsdefinerende pronomen blir nevnt, fremstår det også som kjønnsnøytralt: «Andre ganger organiserer *han* eller *hun* i tillegg virksomheten – alene eller sammen med andre.» (Ot.prp.nr. 4 1994-1995, 7) og «leier ut lokaler enda *han* eller *hun* forstår at lokalene brukes til ervervsmessig utukt eller utviser grov uaktsomhet i så måte.» (Ot.prp.nr. 4 1994-1995, 8). Utover i proposisjonen derimot avgjøres det kjønnsmessig hvem som står på hvilken side i virksomheten: «En *mann* som helt eller delvis lar seg underholde av en *kvinne* som driver utukt som erverv, straffes med fengsel inntil 2 år.» (Ot.prp.nr. 4 1994-1995, 8), «overtredelse av bestemmelsene i annet og tredje ledd kan straffes også når gjerningsmannen har utvist grov uaktsomhet med hensyn til den utukt *han* fremmer, *utnytter* eller underholdes av.» (Ot.prp.nr. 4 1994-1995, 9) og «Riksadvokatens forslag om at skyldkravet bør være grovt uaktsomhet uansett hvilken måte gjerningsmannen har fremmet eller *utnyttet* andres ervervsmessige utukt.» (Ot.prp.nr. 4 1994-1995, 10). Implisitt kan man her lese at det kun er kvinner som selger sex, og at eventuelle *bakmenn* er menn, ikke kvinner, som *utnytter* den som selger sex. Som Simone de Beauvoir sier: «Å være kvinnelig er å vise seg kraftløs, unyttig, passiv og lydig.» (Beauvoir 1949/2000, 394). Via begrepsbruken blir kvinnen som selger sex stående igjen som en passiv part, som lar

seg utnytte av sine aktive bakmenn i virksomheten. Denne begrepsbruken bygger opp under det dualistiske bildet av den passive kvinne og den aktive mann.

Statistisk sett er det flere kvinner enn menn som selger sex, og flere menn enn kvinner som kjøper sex (Nilsen og Lorentzen 2008, 194), men ved en slik kjønnets begrepsbruk usynliggjøres den mannlige sexselger helt. Denne heteroseksualiseringen av prostitusjonsfeltet vil kunne føre til at fokus på menn og gutter som selger sex blir forsvinnende liten (Lekanger 2016, 64). Dette gjelder også for kvinnelige *bakmenn*. I følge May-Len Skilbrei ble flere av massasjeinstituttene hvor hun var på besøk i drevet av kvinner. Disse kvinnene solgte også ofte sex selv i tillegg til å drive virksomheten (Skilbrei 1998, 53). Selv om feltet er preget av visse tendenser, er ikke bildet like unyansert som det fremstår i proposisjonen.

Her må det sies at det norske språk (som de fleste andre) har visse begrensninger når det gjelder kjønn (Blakar 1973/1996, 74-82) – da ordene bakmenn og gjerningsmenn har til hensikt å favne både kvinner og menn. Jeg mener likevel at valget av akkurat disse begrepene er meningsbærende for hvilket kjønn man mener representerer hvilken part i virksomheten. Valget mellom ulike alternativer for å benevne virksomheten er ikke helt tilfeldig. Den kjønnete språkstrukturen vil ha et konserverende element, da kjønnsrollefordelingen i samfunnet griper inn i vår språkbruk, og vår språkbruk vil gripe inn i vår virkelighet. På denne måten vil det kjønnete språket som brukes her både bevare, videreføre og gjenspeile vår sosiale virkelighet (Blakar 1973/1996, 74-91), og språket blir stående som både faktor og indikator (Koselleck 1996, 61). Altså er den som selger sex en kvinne, og den som utnytter henne er en mann. Dermed vil prostitusjon stå som et utnyttelsesbegrep, med skjev kjønnsfordeling. Personen som kjøper sex er helt fraværende i teksten. Reguleringen av prostitusjon i Norge har historisk sett kun vært rettet mot kvinner som selger sex, og kjøper utelukkes. Som May-Len Skilbrei sier er det kvinnen som selger sex som *personifiserer* prostitusjon (Skilbrei 2009, 166), eller som Simone de Beauvoir sier om den som selger sex: «[...] hun må ta hele ansvaret for mennenes umoral [...]» (Beauvoir 1949/2000, 714). Denne forståelsen av fenomenet videreføres i begrepsbruken i proposisjonen. I dokumentet rommer prostitusjonsbegrepet (via en kjønnets begrepsbruk) kun kvinnen som selger sex samt hennes bakmenn.

I følge Simone de Beauvoir vil kvinnen av samfunnet være dømt til immanens, mannen til transcendens. Han vil være aktiv og skapende, mens hun oppfattes som et passivt objekt

(Beauvoir 1949/2000). En videreføring av denne dikotome forståelsen av mann og kvinne ser man når man undersøker prostitusjonsfeltet, der kjønn vil ha betydning for hvordan aktørene oppfattes. Når menn selger sex er det lettere å oppfatte disse som uavhengige aktører som har tatt et selvstendig valg. Kvinner oppfattes lettere som passive ofre i denne konteksten (Lekanger 2016, 61). Spor av dette tankesettet finner jeg i de kjønnede kategoriene som kommer frem i proposisjonens språk. Ikke bare tar man for gitt at det er kvinner som selger sex, men man tillegger den som selger sex en passiv offerrolle. Mannen derimot, er aktiv utnytter av kvinnens ervervsmessige utukt.

Skyldig, uredelig og kriminell

I proposisjonen postulerer man at man ikke ønsker å straffe den som selger sex, men heller de *bakmenn* som utnytter prostitusjon til egen vinning. Dermed skulle man tro at den som selger sex står som en uskyldig part. Men som det står skrevet når man går inn på konsekvensene ved håndhevelse av loven: «Blant annet vil uskyldige tredjepersoner, som familiemedlemmer av leietakere som driver ervervsmessig utukt, kunne rammes hardt.» (Ot.prp.nr. 4 1994-1995, 7). Uskyldige tredjepersoner er her familiemedlemmer til leietakere som driver ervervsmessig utukt, altså familiemedlemmer til de som *driver* bordellene eller familiemedlemmene til de som *driver med* prostitusjon. Igjen fører den uklare begrepsbruken til at det ikke er mulig å se om de man omtaler er de som driver bordellene eller om de er de som selger sex. Om noen er definert som uskyldig, hvem er det da som er skyldig? Implisitt ser det ut til at det er de som selger sex eller de som driver bordellene som defineres som skyldige, satt opp mot sine uskyldige familiemedlemmer. Her skaper proposisjonen, med en asymmetrisk klassifikasjon, en kollektiv identitet for de uskyldige, ett «oss». «Oss» består av de som ikke bedriver ervervsmessig utukt eller lar seg underholde av de som bedriver ervervsmessig utukt. Klassifikasjonen og identiteten skapes gjennom å knytte den til bestemte begreper og motbegreper (Åkerstrøm Andersen 1999, 73-76). Ved bruken av begrepet *uskyldig* ligger det et implisitt premiss om at noen andre må ta rollen som *skyldig*.

Et annet sitat som også underbygger dette er: «På den andre siden kan hensynet til de redelige utleiere og leietakere tilsi at man ikke stiller så strenge krav til aktsomheten.» (Ot.prp.nr. 4 1994-1995, 8). Implisitt sier man her at det er noen leietagere som er uredelige, og man kan anta at dette er de som driver bordell eller de som selger sex fra egen leilighet. Denne typen begrepsbruk innvirker på identitetsdannelsen av de redelige og uskyldige «oss» satt opp mot

den skyldige og uredelige selgeren, dette til tross for at man i innledningen av proposisjonen påstår at man ikke ønsker å kriminalisere den som selger sex.

Å selge og kjøpe sex er ikke ulovlig på tidspunktet denne proposisjonen kommer ut. Likevel skrives det: «Også ved andre typer overtredelser kan en utleier etter omstendighetene straffes for medvirkning dersom han eller hun er kjent med at det foregår kriminell virksomhet i de utleide lokalene.» (Ot.prp.nr. 4 1994-1995). Selv om man i proposisjonen ønsker å gå etter hallik- og bordellvirksomhet kan det her se ut som om man mener at prostitusjon i seg selv er en kriminell virksomhet, da man gjennomgående i proposisjonen ikke skiller mellom bordellvirksomhet og ervervsmessig utukt. Om en person velger å selge sex fra leid leilighet, uten noen form for innblanding av tredjepersoner, kan likevel utleier bli straffet for medvirkning. I sitatet ovenfor skrives det at utleier kan straffes om man er kjent med at det foregår kriminell virksomhet i de utleide lokalene. Da kan det se ut til at man mener at salg av sex defineres som kriminell virksomhet. Igjen skaper man et skille mellom «oss», de redelige, uskyldige og ikke-kriminelle, mot et «dem», de uredelige, skyldige og kriminelle, og i forlengelse av dette – de som selger sex. Her blir den som selger sex fordømt og kontrollert (om enn i en underliggende tone), men ikke i seg selv kriminalisert.

Via en gjennomgang av begrepsbruken rundt prostitusjon i proposisjonen kan man se at prostitusjonsbegrepet kun rommer *kvinnen* som selger sex, og at denne kvinnen gjerne fremstilles som en passiv part i virksomheten. Kvinnen som immanent og passiv underbygger bildet av henne som Den andre, dette bildet av hennes «kvinnelighet», som videre underbygger hennes «annethet». Hun settes også opp som Den andre, når man skiller mellom oss/ dem. I datamaterialet ser man at hun også fremstilles som skyldig, uredelig og kriminell, implisitt eller eksplisitt. Her skiller den som selger sex ut som et «dem». Hun befinner seg utenfor, i det dualistiske begrepsparet som skiller oss og dem. Her mener jeg det foregår en dobbelt annetgjøring, både via det Simone De Beauvoirs kaller Det annet kjønn, og Kosellecks annetgjøring av grupper som befinner seg utenfor den kollektive identitet.

Odelstingsproposisjon nr. 28 (1999-2000)

Om lov om endring i straffeloven mv. (seksuallovbrudd)

Denne proposisjonen tar i helhet for seg en revisjon av straffeloven kapittel 19 om forbrytelser mot sedelighet og kapittel 38 om forseelser mot sedeligheten. Proposisjonens mål er å forenkle og modernisere lovverket på noen punkter, samt styrke barn og kvinners vern mot seksuelle overgrep. Proposisjonens forslag bygger på NOU 1997: 23 Seksuallovbrudd. Bakgrunnen for lovforslagene er fundert i at sedelighetskapittelet i straffeloven er utformet for rundt 100 år siden, og at både språk og regelverk er preget av tiden det ble utformet (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 2-5).

Jeg skal i analysen kun se på kapittel 10: Prostitusjon og hallikvirksomhet. Hovedinnholdet i dette kapittelet er at man ønsker å ta inn legaldefinisjonen av prostitusjon i bestemmelsen om hallikvirksomhet. Man foreslår også å oppheve forbudet mot å la seg underholde av en prostituert kvinne – dette for å lette hverdagen til de som selger sex: Som nevnt tidligere ble hallikbestemmelsen endret i 1963, hvor man gikk inn for å «[...] ramme passiv hallikvirksomhet, uten at det kunne bevises vinningshensikt fra mannens side.» (Melby 1980, 116). Som en trolig uintendert konsekvens av denne endringen kan samliv med personer som selger sex derfor straffeforfølges (Skilbrei 1999, 62). Man vil i proposisjonen gjøre endringer i denne paragrafen, slik at både den som selger sex og deres partnere ikke lenger trenger å frykte for å bli straffeforfulgt grunnet samboerskap. Til slutt fremmer man et forslag om at forbudet mot offentlig formidling av prostitusjon flyttes fra forseelseskapittelet til hallikparagrafen. Kapittel 6, Seksuell omgang med mindreårige, tar kort for seg prostitusjon hos barn. Jeg ønsker først og fremst å studere kjønnsaspektet ved prostitusjonsbegrepet. Kapittelet som omhandler alder vil havne på siden av min problemstilling, og jeg velger derfor å se bort fra denne delen av dokumentet.

Politisk og historisk kontekst for proposisjon nr. 28 (1999-2000)

Høsten 1997 blir teolog Kjell Magne Bondevik valgt som Norges statsminister, og leder av en ny sentrumsregjering. Koalisjonsregjeringen består av Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre. Den nye statsministeren er utdannet prest, men har lang fartstid innenfor politikken (Kjølås 1999, 318-319). De likestillingsmessige tiltak som vi så flere av under Gro Harlem Brundtlands regjering møter mer konservative tiltak fra koalisjonsregjeringen. Veksten i

barnehagedekningen stagnerer og i 1998 innfører regjeringen kontantstøtte (Furre 2000, 334). Dette til sammen utgjør en sti tilbake til en mer konservativ familiepolitikk: selv om utforming av kontantstøtteordningen er kjønnsnøytral, gir ordningen kjønnede utslag. Mor skjøter hjemme, mens far drar på arbeide (Sletvold 2000). Sentrumsregjeringen melder om en mer liberal flyktningpolitikk, og man erkjenner at Norge på 90-tallet vokser frem som et mer flerkulturelt samfunn (Furre 2000, 340). Dette fører også til at man ser en vekst av flere utenlandske selgere av sex i Norge mot årtusenskiftet (Lekanger 2016, 73). I 1997 innføres det et hjelpetiltak for sexkjøpere. Hjelpetiltaket henvender seg spesifikt til menn som kjøper sex, og er kalt Opplysningstelefonen for menn som kjøper sex. Tjenesten møter mye kritikk - man mener at tilbudet normaliserer sexkjøp, og det utgår derfor etter bare 9 måneder (Skilbrei og Holmström 2013, 96).

Til tross for flere tiltak for å minske innendørsprostitusjonen med lovendringer og sosiale tiltak, ser ikke virksomheten ut til å opphøre. Massasjeinstituttene forsvinner, som vi så, men virksomheten forrykkes inn i leilighetene (Skilbrei 1998, 81). Kanskje er ikke denne formen for prostitusjon like synlig i det fysiske bybildet, men via annonsering i aviser og magasiner⁸ blir dens tilstedeværelse likeså påtrengende for allmennheten. Mange av de ansatte i de nedlagte massasjeinstituttene velger nå å selge sex fra egen leilighet. Leilighetsprostitusjon er på dette tidspunktet den mest utbredte formen for prostitusjon i Norge (Skilbrei 1998, 81), anslått til å være rundt det dobbelte av andelen i gateprostitusjon (Skilbrei 1999, 71).

Arbeiderpartiets justisminister Gerd-Liv Valla melder i 1997 om at hvis det viser seg at annonsering av prostitusjon ikke rammes av hallikparagrafen, vil regjeringen vurdere endring i lovverket. Statsmaktene innser at tillegget i hallikparagrafen, innført i 1995, ikke kan benyttes i god nok grad for å bekjempe fenomenet. Spesielt KrF har i mange år gått inn for å kriminalisere sex-kjøp, og ser med harme på denne utviklingen. Dette synspunktet deler de med Arbeiderpartiets kvinnebevegelse, som våren 1998 fremmer forslag om å kriminalisere både kjøp og salg av sex. Grunnet motstand fra ulike hjelpetiltak for personer med prostitusjonserfaring og andre politikere når ikke forslaget frem (Skilbrei 1999, 66). I stedet fremmer man i odelstingsproposisjon nr. 28 (1999-2000) et eksplisitt forbud mot annonsering av salg av seksuelle tjenester, for å få bukt med veksten.

⁸ <https://snl.no/hallik> (08.02.2017)

Passive prostituerte og aktive kjøpere av sex

Det mest interessante med denne proposisjonen er den bevisst endrede begrepsbruken for prostitusjon. Som vi har sett i proposisjonen fra 1994-1995, har man før talt om ervervsmessig utukt og utukt som erverv. Man vil nå forsøke å tilpasse språket slik at det blir mer moderne, og mer nært dagligtale, og velger derfor å bytte ut de to sistnevnte begrepene med *prostitusjon*. Man ønsker også å bytte ut begrepet *utuktig* med *seksuell*. Dette begrunnes med: «Begrepet «utuktig» inneholder riktignok noe mer enn begrepet «seksuell», som er mer nøytralt. Utuktsbegrepet innebærer samtidig noe som strider mot samfunnets normer for kjønnsdelighet.» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 21). Utukt kan gi negative konnotasjoner da dets opprinnelige betydning er «samleie eller annen kjønnslig omgang utenom ekteskap eller gjeldende norm» (Caprona 2013, 829). Her er det altså snakk om kjønnslige forhold som er utenfor normen. Man mener at begrepet seksuell er mer nøytralt, og mindre normativt. Ordet betyr «som gjelder kjønnslivet, kjønnslig» (Caprona 2013, 1436). Ordet er ikke knyttet til noe innenfor eller utenfor normen. Det kan kanskje ha et mindre negativt begrepsinnhold, men her kan man stille spørsmålstegn til hva som menes med nøytralt. Selv om begrepet ikke har et normativt begrepsinnhold, er ikke dette ensbetydende med at det er nøytralt. Nettopp at det ikke er knyttet noe negativt til begrepet kan være med på å påvirke og farge vår oppfatning av fenomenet det er snakk om. Denne mindre normative språkdrakten kan leses videre i proposisjonen - når man beskriver prostitusjonsvirksomhet åpner dette opp for en mer åpen tolkning av fenomenet: «De fleste av de tjenester som tilbys av prostituerte, vil nok være å anse som seksuell omgang. Men også seksuelle handlinger (som ikke er å anse som omgang) kan tenkes, særlig i en innledende fase av tjenestutevkslingen.» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000). Her beskrives selve sexsalget som en tjeneste eller som en tjenestutevksling. Tjenestutevksling og tjeneste er begreper som åpner for at sexkjøp og -salg kan fortolkes som en virksomhet det ikke er knyttet noen utfordringer eller faktiske normer til – på samme måte som annet arbeid i form av tjenesteytelser. Kommersialisering av språket på prostitusjonsfeltet kan legitimere virksomheten, og gi inntrykk av at dette er et nøytralt handelsfelt uten noen form for problematiske heftelser (Niemi 2010, 167). Disse begrepene blir brukt gjennomgående i hele kapittelet. La oss se hva denne endrede begrepsbruken i dokumentet gjør med vår forståelse av feltet.

Aktører i begrepet

Man ønsker som nevnt å ta inn prostitusjon som legaldefinisjon i lovverket, da det er godt innarbeidet i dagligtalen. Prostitusjon defineres som «[...] salg av seksuelle tjenester.» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 118). I denne definisjonen inneholder begrepet helt tydelig bare en part i virksomheten: personen som selger sex. Både hallik og kjøper utelukkes. Historisk sett er denne måten å definere prostitusjon på ikke uvanlig:

Det som är mest slående [...] är att man så sällan har gjort skillnad mellan fenomenet prostitution med minst två parter inblandade och den prostituerade kvinnan. Medvetet eller omedvetet är det främst om henne de skilda författarna talar när de beskriver prostitutionen i samhället. [...] Även om köparen skymtar fram ibland är det endast perifert och både tanke- och definitionsmässigt är det på den kvinnliga parten man tänker när man talar om prostitution. (Borg mfl. 1981, 46).

Bare to av høringsinstansene ønsker i proposisjonen å kriminalisere salg av seksuelle tjenester. «Et forbud vil samtidig kunne være et sterkt signal om at salg av seksuelle tjenester ikke er akseptabelt i vårt samfunn.» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 113). Her diskuteres salg av seksuelle tjenester, man velger å legge fokus bare på den ene parten i virksomheten. Det kan her virke som om man glemmer at prostitusjon består av to parter, da man velger å si at *salg av seksuelle tjenester* er uakseptabelt. Men den samme formuleringen, med motsatt fortegn, går igjen når man diskuterer kjøp av seksuelle tjenester, hvor man bare legger fokus på kjøper: «De ser også et forbud som et sterkt signal om at kjøp av seksuelle tjenester ikke er akseptabelt i vårt samfunn.». Samlet sett kan det se ut til at prostitusjonsbegrepet innbefatter både kjøper og selger. Under utvalgets syn på kriminalisering av kjøp av sex og salg av sex bruker man også lik formulering om begge parter: om salg av seksuelle tjenester: «Utvalget anser det kriminalpolitisk uaktuelt å kriminalisere prostitusjon som sådan», og kjøp av seksuelle tjenester: «Hvis prostitusjon som sådan kriminaliseres [...]» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 113-114). I utredningen som proposisjonen bygger på definerer man prostitusjon slik: «Etter utvalgets definisjon er prostitusjon at en person har tilfeldig seksuell omgang med en annen mot vederlag. Meningen er å få frem at det er tale om kjøp og salg av seksuelle ytelser.» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 119). Det kan faktisk se ut til at den mer åpne språkdrakten i proposisjonen, samt forskyvningen fra begrepet ervervsmessig utukt til prostitusjon innlemmer kjøper i begrepet.

Kjønnede aktører

Sammen med den som selger sex, er kjøper nå til dels innlemmet i begrepet. Men hva slags kjønn har partene? Proposisjonen legger vekt på at den nye definisjonen skal være kjønnsnøytral, man sier: «Definisjonen er kjønnsnøytral, dvs. at såvel den prostituertes som kundens kjønn er likegyldig.» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 165). «Med prostitusjon menes at en person har seksuell omgang eller handling med en annen mot vederlag.» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 165). Her er partene ukjønn. Men gjennom proposisjonen kommer det flere ganger frem at kjønn til aktørene er bestemt: «Departementet la også vekt på at straffeloven har andre bestemmelser som kan komme til anvendelse dersom en prostituert kunde [sic] sprer smitte forutsatt at *han* visste eller burde vite at *han* var smittebærer.» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 116). Kjøpere av seksuelle tjenester er altså menn, ifølge proposisjonens ordlyd. Denne språkdrakten fordekker at det faktisk også finnes kvinner som kjøper sex, og som poengtert tidligere vil denne kjønnede begrepsbruken virke inn på vår forståelse av et fenomen. På en annen side er prostitusjonsfeltet en virksomhet preget av aktører med tradisjonelle kjønnsroller. Statistisk sett er det flest kvinner som selger sex, og menn står som regel for kjøpet (Månsson 2008, 194). Sann sett vil en helt kjønnsnøytral ordlyd fordekke de faktiske forhold i prostitusjonsfeltet. Men en kjønn ordlyd er heller ikke helt uproblematisk; det heteronorme og kjønns spesifikke i feltet påvirker fokus i debatten. Skeivt sexsalg, kvinner som kjøper sex og menn og transpersoner som selger sex blir ofte usynliggjort. Som konsekvens forskes det mindre på disse gruppene, vi vet mindre om hvem de er, og omfang av gruppen i virksomheten (Lekanger 2016, 60-62).

Halliken og den som selger sex er også tildelt et kjønn: «En hallik som annonserer for tjenester som ytes av *kvinnene* i *hans* virksomhet, kan antakelig straffes også for annonseringen, men dette har liten selvstendig betydning i forhold [sic] den straff *han* kan få for virksomheten ellers.» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 124). Her er det også tydelig hvilket kjønn partene har. Flere formuleringer bygger opp under dette:

Å fremme andres utukt innebærer å bidra til at utukten kan finne sted. Dette kan skje på mange måter, f.eks. ved mellommannsvirksomhet eller ved organisering av sexklubber. [...] Utnyttelse forutsetter at gjerningsmannen selv oppnår en fordel av den prostituertes virksomhet. [...] Det viste seg at det ofte var vanskelig å bevise at en *mann* fremmer eller utnytter en *kvinnes* ervervsmessige utukt. (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 121).

og

Straffetrusler mot prostitusjonens *bakmenn* er, sammen med hjelpetiltak rettet mot deprostituerte, den beste måten å bekjempe uønsket prostitusjon på. [...] Således vil en utleier ikke kunne straffes etter denne bestemmelsen selv om *han* forstår at lokalene brukes til prostitusjon eller utviser grov uaktsomhet i så måte, dersom *han* på det tidspunktet er bundet av en utleiekontrakt og verken denne eller husleieloven hjemler en oppsigelsesadgang. (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 122).

Den bevisste begrepsendringen har ubevisst ført med seg en kjønnet forståelse av den som selger sex, *hennes bakmenn* og *mannlige* kunder. Det er oppsiktsvekkende at man i proposisjonen bevisst har gått inn for en kjønnsnøytral ordlyd, mens man i praksis kjønner dokumentets aktører så tydelig.

Egenskap eller handling?

Pro Senteret er et nasjonalt kompetansesenter for prostitusjon, og har som mantra at prostitusjon er en handling, ikke en egenskap.⁹ I proposisjonens omtale av den som selger sex ser det ut til at man mener det motsatte, da hun¹⁰ benevnes nettopp som prostituert. Hele 52 ganger forekommer ordet *prostituert* i proposisjonen. 9 ganger bruker man uttrykket *salg av seksuelle tjenester*. Det kan her virke som om den som selger sex først og fremst blir definert ut i fra sin virksomhet. Prostitusjon er ikke noe hun driver med, hun *er* prostituert.

Prostitusjon for den som selger sex blir dermed først og fremst en egenskap, ikke bare en handling. Ordlyden brukt omkring kunde derimot legger større vekt på hans handling: *kjøp av seksuelle tjenester* forekommer 46 ganger i dokumentet, mens begrepet *kunde* kun blir brukt 25 ganger. Det å være kunde er i mindre grad en egenskap ved mannen, men heller først og fremst en handling. Dette synet på kvinnen og mannen gjenfinner man i Simone de Beauvoirs eksistensialistiske kjønnsfilosofi: Kvinnen blir - under sine handlinger definert ut fra hva hun gjør, hun er sine handlinger på grunn av sin immanens. Hennes kvinnelighet er hennes essens.

⁹ <http://prosentret.no/om-oss/>

¹⁰ Proposisjonen har ubevisst gjennom sin ordlyd vist hvilket kjønn de mener aktørene har. I videre drøfting vil jeg derfor kjønne personlig pronomen.

Hun kan ikke transcendere og skape - hun *er*. Mannen derimot, skaper og transcenderer gjennom sin aktive rolle - han *gjør* (Beauvoir 1949/2000).

Hittil har vi sett at kjøper er en mann, hvor hans sexkjøp først og fremst defineres som en handling, ikke egenskap. Videre i proposisjonen får vi vite mer om denne mannen: Kjøper av sex er også «vanlige menn»: «Den foreliggende forskning om prostitusjon i Norge tyder på at mange av dem som kjøper seksuelle tjenester, er *vanlige* menn godt integrert i samfunnslivet, og at de gjør dette leilighetsvis og mer tilfeldig.» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 116). Sitatet bygger opp under oppfatningen at mennene som kjøper sex ikke defineres av sine handlinger. De kjøper sex tilfeldig, når de har mulighet, men først og fremst er de vanlige menn, godt integrert i samfunnet. Settes de «vanlige» sexkjøperne opp mot de «uvanlige» sexselgerne? For den som selger sex *er* prostituert, og defineres også som en svak og passiv part i virksomheten: «De prostituerte er for det meste en svak gruppe som ikke bør trues med straff, men heller tilbys hjelp til å komme ut av en eventuell vanskelig livssituasjon som kan ha ført dem ut i prostitusjonen.» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 113). Altså er det ingen handlende og aktive aktører som selv velger å gå inn i virksomheten. De som selger sex er en svak gruppe i en vanskelig livssituasjon, passivt ført inn i rollen som prostituert. Dette understrekes videre med: «Departementet frykter dessuten at prostituerte som «går under jorden», lettere kan bli blandet inn og bli ofre for alvorlig organisert kriminalitet, som det er grunn til å tro at har tette bånd til den organiserte prostitusjon.» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 116). De blandes inn og blir ofre. Satt i sammenheng med hallikvirksomhet, inngår hun også i et eiendomsforhold, der hun er objektet: «Hallikene og bakmennene kan straffes for å tilby tjenester fra «sine» prostituerte.» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 164). Ofte vil kvinnen i seksuelle relasjoner plasseres i en passiv rolle, mannen i en aktiv. Simone de Beauvoir sier:

Fordi mannen er overlegen her i verden, påberoper han sitt voldsomme begjær som et tegn på sin overlegenhet; det sies at en mann med stor erotisk kapasitet er sterk og mektig, adjektiver som peker på ham som aktivitet og transcendens; kvinnen derimot, er bare et objekt, [...] det vil si at hun aldri kan vise annet enn passive egenskaper. (Beauvoir 1949/2000, 435).

Gjennom ordlyden i proposisjonen videreføres dette tankesettet, hvor den kvinnelige selger inntar en passiv rolle som objekt, den mannlige kjøper og bakmenn er aktive, handlende subjekter. Kjøperen settes også opp som en motsats til selger, ved at han er en «vanlig» mann, mens hun er «uvanlig» kvinne, beskrevet som en svak gruppe i en vanskelig livssituasjon.

Slik jeg oppfatter det blir den mannlige kjøperen en del av en kollektiv identitet. Her snakkes det om kjøperen på en måte som tilsier at han er en del av et «vi», han er som «oss andre vanlige», mens den kvinnelige selger settes opp som ett «dem», i en uvanlig og vanskelig livssituasjon.

Den asymmetriske klassifikasjonen gjenfinnes flere steder i dokumentet. Man diskuterer i proposisjonen faren for spredning av HIV/ AIDS gjennom prostitusjon: «Kunden utsetter ikke bare seg selv for fare. De kan gjennom kontakt med ektefeller eller andre være årsak til at uskyldige personer rammes av dødelig sykdom.» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 116). Farene som den som selger sex utsetter seg for blir ikke tatt med i betraktningen. Hun er her helt fraværende i denne delen av teksten. Koselleck mener at ved å utelukke en gruppe, så skapes ett «oss» (Åkerstrøm Andersen 1999, 73), og den asymmetriske klassifikasjonen kan leses i teksten der den som selger sex utelates. Denne asymmetriske klassifikasjonen forsterkes også gjennom hvilke begreper man bruker om aktørene. Begrepet *kunde* er i seg selv, utenfor kontekst av prostitusjonsfeltet, ikke særlig verdiladet, og fremstår som mer nøytralt enn begrepet prostituert. Her kunne man valgt andre begreper for å beskrive kunde, slik som sexkjøper eller prostitusjonskunde. Den som selger sex belemres med det ladede begrepet prostituert, mens kjøper ikke gjør det. Her kan man spørre seg hvorfor man ikke velger å kalle henne for selger, slik kunden får fordel av. Valg av ord for å beskrive partene opprettholder den asymmetriske klassifikasjonen mellom det vanlige «oss», og de «uvanlige» selgerne av sex.

Språket tar i proposisjonen standpunkt til hvem aktørene i feltet er – kjøper og *bakmenn* er aktive menn som handler og transcenderer, mens den som selger sex er en passiv kvinne. Hans handlinger forblir handlinger, mens hennes handlinger reduseres til egenskaper. Kan det at man kjønner aktørene i proposisjonen føre til at man dermed også tillegger disse aktørene tradisjonelt kjønnede egenskaper? Ville den som selger sex ha blitt portrettert som Den andre, en passiv og svak part, om man hadde valgt en mindre kjønnet språkdrakt? Og ville kunder blitt fremstilt som et del av «vi», som aktiv, handlende og normal, om man åpnet opp for at også kvinner kjøper sex? Dokumentets ordlyd konserverer og viderefører vår forståelse av kjønn via prostitusjonsbegrepet.

Odelstingsproposisjon nr. 48 (2007-2008)

Om lov om endring i straffeloven 1902 og straffeprosessloven (kriminalisering av kjøp av seksuell omgang eller handling mv.)

Hovedinnholdet i proposisjonen er å fremme et forslag om å kriminalisere kjøp av seksuell omgang og handling i Norge og i utlandet. Den tar også for seg enkelte endringer i bestemmelsen om kjøp av sex fra barn, samt straffeprosessloven ved håndheving av straffebudet som retter seg mot enkelte forberedelseshandlinger til overgrep mot barn (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 3). Jeg velger å legge fokus på førstnevnte del av proposisjonen.

Justisdepartementet setter i 2003 ned en arbeidsgruppe for å utrede fordeler og ulemper ved et forbud av kjøp av seksuelle tjenester, samt innhente informasjon og erfaringer fra Sverige og Nederland, som henholdsvis har forbudt sexkjøp og legalisert bordellvirksomhet. Resultatet av dette arbeidet kommer i form av rapporten «sexkjøp i Sverige og Nederland – reguleringer og erfaringer.» i 2004. Regjeringen legger i 2006 frem en handlingsplan mot menneskehandel, der man går nærmere inn på lovgivning og rapporter omhandlende prostitusjon og menneskehandel i Norges naboland. I handlingsplanen ønsker man å sette ned en egen arbeidsgruppe for å undersøke norske forhold. Men da regjeringen våren 2007 går inn for å kriminalisere kjøp av seksuelle tjenester, finner man dette unødig. I stedet sender man et forslag om kriminalisering av kjøp av seksuelle tjenester på høring (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 3-4). Proposisjonen tar for seg utkastet til lovforslaget. I 2009 trer loven i kraft: kjøp av seksuell omgang eller handling er nå ulovlig (Skilbrei og Holmström 2013, 128).

Politisk og historisk kontekst for proposisjon nr. 48 (2007-2008)

Jens Stoltenbergs rødgrønne regjering står for utgivelse av odelstingsproposisjon nr. 48. Regjeringen består av Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet. Man har under denne samarbeidsregjeringen sørget for tilnærmet full barnehagedekning.¹¹ Igjen er fokuset satt på økt likestilling i velferdsstaten. Tiltagende fokus på likestilling fra regjeringens side ser man også innenfor prostitusjonsfeltet. Sexkjøpsloven som innføres i 2008 begrunnes med argumenter for økt likestilling mellom kjønnene, men dette argumentet er ikke det eneste

¹¹ https://snl.no/Regjeringen_Stoltenberg_II

som fører til lovendringen; myndighetene er bekymret over menneskehandel og uønsket migrasjon innenfor prostitusjonsfeltet (Skilbrei og Holmström 2013, 123). Veksten av utenlandske selgere av sex, som vi så i forrige periode tar til; fra 2001-2004 kommer mange kvinner fra Øst-Europa, og etter EUs utvidelse i 2004 kan flere selgere av sex reise til Norge for å selge sex uten å måtte forholde seg til en tredjepart. Fra 2004 ser man en vekst av kvinnelige sexselgere fra ulike afrikanske land, spesielt Nigeria. Selgerne fra Afrika dominerer utemarkedet, og er særdeles synlig i bybildet (Lekanger 2016, 73-74). I 2007 er rundt 30 % av selgerne som kommer i kontakt med sosialarbeidere i utemarkedet, fra Nigeria (Skilbrei og Holmström 2013, 59). De fremstår som annerledes enn utemarkedets aktører vanligvis gjør med sin synlighet – de er pågående og har en mer åpenlys fremtreden (Lekanger 2016, 73-74). Norge ratifiserer i 2003 Palermoprotokollen, en internasjonal protokoll med siktemål å bekjempe og forebygge menneskehandel (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 4). Myndighetene er bekymret for at de som selger sex, som kommer over landegrensene er utsatt for menneskehandel, noe som fører til tallrike dokument sjekker og kontroll av selgerne (Lekanger 2016, 74). Samme år kommer Justis- og beredskapsdepartementet ut med en handlingsplan mot menneskehandel, og til sammen utgis det tre handlingsplaner mot menneskehandel mellom 2003-2006 (Skilbrei 2012b, 215-217). Ikke uten en viss sammenheng blusser debatten om kriminalisering av sexkjøp opp i kjølvannet av det økte antallet utenlandske selgere i utemarkedet og ratifiseringen av Palermoprotokollen (Lekanger 2016, 97).

Det offentlige ordskiftet rundt prostitusjonsfeltet har i Sverige og Norge vært forholdsvis parallell frem til man i Sverige i 1999 kriminaliserer sexkjøp. Dette er den første loven i verden av sitt slag (Skilbrei 1999, 66-67). Det tar ikke mange år før Norge følger i Sveriges fotspor. Debatten i Norge ruller og går frem til man i 2008 vedtar sexkjøpsloven der man kriminaliserer kjøp av seksuell omgang (Lekanger 2016, 97). Man anslår ved tidspunktet proposisjonen utarbeides at det på det norske innemarkedet befinner seg rundt 1700-1900 selgere, mens utemarkedet består av over 1100 *kvinner* som selger sex (Tveit og Skilbrei 2008, 7). Samtidig ser man en forflytning i prostitusjonsmarkedet etter at forbudet om annonsering av seksuelle tjenester ble fremmet i odelstingsproposisjon nr. 28 1999-2000. Markedet forflytter seg fra de trykte medier over til annonsering via internett (Lekanger 2016, 75).

Uklare kjønn og ofre for prostitusjon

Proposisjonen tar for seg kriminalisering av kjøp av seksuell omgang mv., og som konsekvens legges det meste av fokus i teksten på kjøpersiden i prostitusjonsbegrepet. I alt nevnes kunde rundt 150 ganger (enten gjennom egenskap eller handling). Selger nevnes rundt 45 ganger (enten gjennom egenskap eller handling). Forarbeider til lovforslag fra Sverige og Finland som tar for seg kriminalisering av kjøp av sex viser en liknende tendens: mest fokus legges på kjøpersiden (Niemi 2010, 160).

Prostitusjonsbegrepet brukes lite, og forekommer bare 18 ganger i dokumentet. Man har i lovteksten valgt å bruke «kriminalisering av kjøp av seksuell omgang eller handling» som formulering.

Kjønnede aktører

I proposisjonen gjøres det ingen poeng ut av at lovteksten skal fremstå som kjønnsnøytral, og ved en nærmere granskning av dokumentet gjenspeiles dette ved at språkbruken rundt aktørenes kjønn er skiftende. Noen steder fremstår den som nøytral, ved at de involverte beskrives som personer, aktører og mennesker:

I høringsnotatet tok departementet til orde for å kriminalisere kjøp av seksuelle tjenester generelt, og ikke avgrense straffebudet til kjøp av sex av spesielt utsatte eller sårbare *mennesker*. Det ble vist til at likhetshensyn taler mot å begrense straffebudet til visse grupper *mennesker*, det samme gjør hensynet til straffebudets effektivitet. (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 7).

«Høringsinstansene er delt i synet på om kjøp av seksuell omgang eller handling i utlandet av *personer* over 18 år skal kunne strafforfølges [sic] i Norge når handlingen er begått av en i Norge hjemmehørende *person*.» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 9) og i uttalelse fra Rogaland Politidistrikt: «[...] forbud mot sex-kjøp er den eneste farbare veg for å demme opp mot en bransje hvor det som kjennetegner selgersiden er at den for en stor del befolkes av *mennesker* som ikke er likeverdige *aktører* og hvor elementet av tvang og ufrihet ofte er til stede.» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 5). Her brukes begrepene personer, mennesker og aktører. Videre kan vi se at man har gått over til å bruke det kjønnsnøytrale begrepet *gjerningsperson*: «*Gjerningspersonen* må ha utvist forsett i forhold til alle omstendigheter i den objektive gjerningsbeskrivelsen.» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 12). Personlig pronomen brukes heller ikke til å kjønne aktørene – ved tredje person entall brukes som oftest *den*. *Hun* forekommer

ikke noen steder i dokumentet. *Han* brukes 6 ganger – men først og fremst i sammenheng med en spesifikk sak som omhandler en mannsperson (5 av gangene), samt 1 gang der man omtaler hva seksuell omgang innebærer: «Det har også vært regnet som seksuell omgang om en *mann* fører sitt blottede kjønnslem mellom *kvinnens* lår og holder eller beveger det der til han får sædavgang.» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 10). Her vil man i proposisjonen klargjøre hva seksuell omgang innebærer. Formuleringen er av en svært heteronormativ karakter. Her kan man se en bekreftelse av en kollektiv identitet, ved at en gruppe utelukkes. Den kollektive identitet består her av de heterofile, gruppen som utelukkes ved å ikke bli nevnt er den homofile.

Andre steder kjønnens aktørene, dette gjelder spesielt i uttalelse fra høringsinstansene. Fra høringsinstansen Trøndelag statsadvokatembeter (direkte sitert i proposisjonen): «Trøndelag statsadvokatembeter mener at kriminalisering på sikt vil endre holdninger til kjøp av seksuelle tjenester, føre til en reduksjon i etterspørsel etter seksuelle tjenester og gjøre det vanskeligere for *bakmenn* å etablere seg i Norge». (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 5). Flere uttalelser fra denne høringsinstansen er kjønnnet (direkte sitat fra høringsinstansen): «De enkelte sexkjøpere kan ikke skille mellom *kvinner* som er underlagt tvang, utnyttelse eller opererer på selvstendig grunnlag.» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 7) og

vil gjøre bestemmelsen mye mer anvendbar ovenfor sex-turisten som utnytter situasjonen til sårbare *kvinner* og barn i ikke-vestlige land, og også gi klare signaler på norske myndigheters oppfatning av kjøp av seksuelle tjenester at det uavhengig av hvor det kjøpes, ikke er akseptabelt. Herunder vil dette gi muligheten til å straffe det uakseptable at statlige tjenestemenn og militære på tjenestereise i utlandet, kan kjøpe seksuelle tjenester av sårbare *kvinner*. (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 9).

Om Pro Senterets uttalelse skrives dette: «*Pro Senteret* viser til at prostitusjonsmarkedet vil gå under jorda, kvinnene vil bli hardt rammet [...]» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 5, forfatters uthevning). Oslo Politidistrikt uttaler: «Gatemarkedet domineres av utenlandske aktører, og hvor *bakmenn*/halliker gjerne er involvert i annen kriminell virksomhet.» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 6). Senter for kvinne- og kjønnsforskning uttaler: «Svært mange av norske *menns* prostitusjonskjøp foretas i utlandet [...]» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 9). Fra departementet selv: «Den foreslåtte bestemmelsen kan også bidra til å skape en holdningsendring fordi det er grunn til å tro at mange norske *menn* kjøper sex for første gang i utlandet.» (Ot.prp. nr. 48

2007-2008, 9). Her kan det se ut til at man har definert at kjøperne og hallikene er menn, mens selgerne er kvinner.

Det kan se ut til at en ubevisst holdning til aktørenes kjønn har ført til en usystematisk fremstilling. Noen ganger kjønnnes aktørene, andre ganger ikke. Når de først kjønnnes, gjøres dette ut fra et tradisjonelt perspektiv, som til en viss grad kan sies å gjenspeile de faktiske aktørenes kjønnsfordeling på feltet.

Menneskehandel

Et nytt begrep som dukker opp i proposisjonens semantiske felt er menneskehandel. Et søk i dokumentet gir 34 treff på ordet. Begrepet kommer opp i sammenheng med at man diskuterer internasjonale forpliktelser knyttet til handel med mennesker og ratifiseringen av Palermoprotokollen. Det kan se ut til at begrepet settes opp som synonym til prostitusjon: «Dette omfatter en nærmere gjennomgåelse av rapporter og lovgivning om prostitusjon og menneskehandel i våre naboland.» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 1). Når man diskuterer rettstilstanden i forhold til sexkjøp i andre nordiske land: «I Finland er det straffbart å kjøpe sex av en person som er offer for menneskehandel eller hallikvirksomhet.» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 4). Videre skriver man: «Senter for kvinne- og kjønnsforskning er kritisk til at norske myndigheters ansvar for å arbeide mot prostitusjon og menneskehandel stopper ved landets grenser.» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 8). At begrepet kommer inn på akkurat dette tidspunktet kan tenkes å være på grunn av ratifiseringen av Palermoprotokollen, men også som retorisk virkemiddel for å få støtte for lovforslaget. Dette er en trend man også har sett i andre land: Ved å bruke prostitusjon og menneskehandel som synonymer, kan man forsterke det undertrykkende elementet ved virksomheten, og dermed også sanke velvilje for ulike kriminaliseringstiltak for å motvirke prostitusjon (Skilbrei og Holmström 2013, 12).

At det er et undertrykkende element i virksomheten kan gjenfinnes flere steder i proposisjonen. Her har Trøndelag statsadvokatembeter uttalt: «Den siste saken som er iretteført her i Trondheim høsten 2006, gjaldt *jenter* fra Albania som ble *lokket og lurt* til Norge, og deretter underlagt *tvangsprostitusjon*. [...] Han forklarte at han hadde gjort det som sto i hans makt å undersøke om de albanske *jentene* var underlagt menneskehandel, før han ved flere anledninger kjøpte seksuelle tjenester av *jentene*.» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 7-8). Det er her uklart om det er snakk om kjøp av sex fra voksne eller barn, men ut fra ordlyden skulle man tro at den omtalte mannen kjøpte sex fra barn. Basert på resten av teksten kan det

derimot se ut til at det her er snakk om sexkjøp og -salg mellom voksne mennesker. Ved å omtale kvinner som jenter i en slik kontekst understrekes det undertrykkende elementet. Flere steder sidestilles kvinner med barn: «FNs 55. generalforsamling vedtok 15. november 2000 en protokoll for å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker, særlig *kvinner og barn*, som supplerer De forente nasjoners konvensjon mot grenseoverskridende organisert kriminalitet.» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 4) og fra et tidligere brukt sitat: «[...] sex-turisten som utnytter situasjonen til sårbare *kvinner og barn* i ikke-vestlige land [...]» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 9). I sitatet ovenfor fra Trøndelag statsadvokatembeter ser man også at *jentene* er lokket og lurt til Norge, og de er underlagt menneskehandel. Her portretteres de som selger sex som passive aktører. Samme høringsinstans uttaler videre (i et tidligere nevnt sitat): «Herunder vil dette gi muligheten til å straffe det uakseptable at statlige tjenestemenn og militære på tjenestereise i utlandet, kan kjøpe seksuelle tjenester av sårbare kvinner.» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 9). Seksuelle tjenester selges altså av kvinner som er sårbare. Så tilbake til et sitat jeg har vist til tidligere, men da under kjønnede aktører – Rogaland politidistrikt uttaler:

[...] det som kjennetegner selgersiden er at den for en stor del befolkes av mennesker som *ikke er likeverdige aktører* og hvor elementet av *tvang og ufrihet* ofte er til stede. Det er en kjent sak at prostitusjon er et manøverområde for organisert grenseoverskridende kriminalitet, med sterke innslag av *vold, menneskehandel* og direkte *slavearbeid* mot den *svake part*. (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 5).

Her er ikke personene som selger sex likeverdige med andre, han/hun er den svake part. De er utsatt for tvang, vold og slavearbeid. Mennesker som selger sex er ikke en homogen gruppe med identiske utfordringer. Det er et svært sammensatt segment. Denne begrepsbruken fører til en unyansert fremstilling av aktørene i feltet. Fremstilling bæres frem ved at menneskehandel og prostitusjon knyttes nært opp til hverandre. Den som selger sex representerer også en passiv part i virksomheten – her uttaler Oslo Politidistrikt: «De prostituerte skiftes fortere ut, og det er en vanskelig oppgave å holde oversikt fra politiets side.» (Ot.prp. nr. 48 2007-2008, 6). Den som selger sex velger ikke selv bort virksomheten, han/hun byttes passivt ut.

Ved å sette menneskehandel opp som synonym til prostitusjon, og fylle feltets aktører med utnyttede, svake jenter og kvinner utsatt for tvang og slavearbeid vil dette til sammen sende et signal om at de som selger sex er en gruppe som trenger hjelp. De settes opp som passive ofre

med behov for hjelp. Dette er kanskje til dels et sannferdig bilde, men det fremstår likevel unyansert om en gruppe med store forskjeller innad. Det er ikke slik at enhver aktør som selger sex er utnyttede, svake, passive jenter som er utsatt for tvang og som har behov for hjelp. Å føye sammen mennesker utsatt for menneskehandel med personer med prostitusjonserfaring fører dette til en ensformig fremstilling av aktørene.

Handling eller egenskap – nok en gang

Det legges som sagt mest vekt på kjøpersiden i dokumentet. Men la oss ta en titt på hvordan man velger å definere partene – blir kunde og selger definert ut fra egenskap eller handling?

Jeg har finlest dokumentet og talt opp hvordan man beskriver kunde, og delt inn etter om det er ut fra egenskap eller handling. Innenfor egenskap har jeg plassert: Kunde, sex-kjøper, kjøperne, kjøperen, kjøpere og kjøper – dette gav 23 treff. Innenfor handling har jeg plassert: Kjøp av, sex-kjøp, sexkjøp, den som kjøper og den som yter vederlaget – dette gav 127 treff.. Altså legges hovedtyngden i dokumentet på kjøpers handling. Kun sporadisk blir kjøper beskrevet ut fra egenskap

Jeg har så analysert hvordan man benevner selger. Innenfor egenskap har jeg plassert: Prostituert, selgeren, selgere, selgerne og selger – dette gav 28 treff. Innenfor handling har jeg plassert: Salg av, sex-salg, sexsalg, den som selger og den som yter den seksuelle tjenesten – her fikk jeg 17 treff. Selger blir derfor i dokumentet først og fremst benevnt etter egenskap, mens hun/han mindre hyppig defineres ut fra handling. Mest tydelig er bildet når man kikker på kjøpersiden, tendensen er ikke like klar når man ser på selger. Men det ser her ut til at man fortsatt vektlegger at den som selger sex *er* prostituert, mens kunde *kjøper* sex.

Ikke bare defineres den som selger sex oftere ut fra egenskap, men hun/hun blir oftere benevnt med det stigmatiserende begrepet prostituert (22 ganger) enn hun/han blir benevnt med det mer nøytrale begrepet selger (6 ganger kalles hun/han for selgeren/selgere/selgerne/selger). Når det gjelder kunde har hun/han fått en ny benevnelse som kan sees på som mer stigmatiserende enn hva man tidligere har valgt å kalle aktør, nemlig sexkjøper. 2 ganger blir hun/han kalt for dette. Det mer nøytrale kunde/kjøper (kjøperne/ kjøperen/ kjøpere/ kjøper) brukes 12 ganger. Her blir kunde mindre belemret med en stigmatiserende benevnelse, enn hva den som selger sex gjør. Ved å bruke nøytral benevnelse om kunde kan hun/hun fortsatt være en del av en kollektiv identitet, og selv om handlingen kriminaliseres, så gjelder dette kun aktørs handling. Aktør reduseres ikke til å være sin handling, handling transformeres ikke

til egenskap. Selger, på den andre siden, er redusert til å *være* prostituert, redusert til denne ene egenskap, som videre konstituerer hans/hennes *annethet*. Det er betimelig at den parten som kriminaliseres fortsatt nyter godt av fordelene av å inneha en nøytral benevnelse og som oftest defineres ut fra handling, mens den parten som hevdes utnyttet reduseres til å *være* sine handlinger. Partene i transaksjonen kjønnnes ikke like direkte, men holdninger og formeninger om de kjønnede aktørene henger fortsatt ved.

Proposisjon 68 til Stortinget (2015-2016)

Endringer i straffeprosessloven mv (skjulte tvangsmidler)

Denne proposisjonens hovedmål er å fremme forslag om en utvidelse av politiets adgang til å benytte skjulte tvangsmidler ved alvorlige lovbrudd, og bygger på deler av Metodekontrollutvalgets utredning NOU 2009: 15 Skjult informasjon – åpen kontroll. Jeg skal se på delkapittel 4.6: Menneskehandel, menneskesmugling og prostitusjon, som er under kapittel 4: Kriminalitetsbildet -trender og utfordringer. Jeg skal også se på delkapittel 7.4.4: Menneskehandel, samt 7.4.5: Hallikvirksomhet, begge under kapittel 7: kommunikasjonskontroll. Disse delkapitlene er forholdsvis korte, og prostitusjonsfeltet er ikke hovedfokus i proposisjonen. Jeg mener denne proposisjonen er viktig å ha med, for å kunne gi litt innsikt i hvordan forståelsen av feltet ser ut etter innføringen av sexkjøpsloven. Kapittel 4 gir en oversikt over utviklingstrekk i kriminalitetsbildet på tidspunktet proposisjonen kommer ut, og delkapittelet jeg skal analysere tar for seg hvordan nedgangstidene i Sør-Europa har ført til alvorlig kriminalitet innenfor Norge, knyttet til migrasjon. I kapittel 7 foreslår departementet at politiet får adgang til kommunikasjonsavlytting og -kontroll. Her skal jeg se på delene som tar for seg avlytting i menneskehandel og hallikvirksomhet.

Politisk og historisk kontekst for proposisjon nr. 68 (2015-2016)

Solberg-regjeringen, ledet av Statsminister Erna Solberg står for utgivelse av proposisjon 68 til Stortinget. Den blå-blå regjeringen er en koalisjonsregjering bestående av Høyre og Fremskrittspartiet.¹² Deres politiske plattform er basert på frihet og tillit til enkeltmennesket, med en kristen og humanistisk kulturarv. Likestillingspolitikken som de fører har som mål at alle skal ha like muligheter – mens intervenserende politiske tiltak knyttet til det norske kjønnsmarkedet, som f.eks. kjønnskvoltering velges bort. Mye av likestillingsfokuset deres er basert på tiltak rettet mot minoritetskvinnens muligheter.¹³

¹² https://snl.no/Regjeringen_Solberg

¹³ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/politisk-plattform/id743014/>

I denne perioden meldes det om mye uro i både utendørs- (Pro Senteret 2016) og innendørsmarkedet i Oslo. Myndighetenes fokus knyttet til prostitusjonsmiljøet retter seg nå først og fremst mot menneskehandelsaspektet ved fenomenet (Skilbrei og Holmström 2013, 89). Siden 2007 har politiet i Oslo jobbet med Operasjon Husløs. Man ønsker med prosjektet å gjøre innendørsmarkedet mindre attraktivt for menneskehandel, ved å oppsøke og informere utleiende og hoteller om at utleie til mennesker som selger sex kan føre til at de blir dømt for hallikvirksomhet. Politiet er ikke bare interessert i involverte tredjeparter (halliker), men oppsøker også selgere av sex for å finne ut om de er involvert i kriminelle aktiviteter og om hun/ han har oppholdstillatelse i Norge. Heller enn å forhindre menneskehandel og hallikvirksomhet, resulterer dette i at flere mennesker som selger sex blir kastet ut av Norge, og at ikke-norske selgere får vanskeligheter med å leie både leilighet og hotellrom (Skilbrei og Holmström 2013, 125-126).

I utemarkedet skjer det også endringer. Det er i Norge kommet svært mange flyktninger på kort tid, noe som fører til en innstramning i grensekontroll og flere utsendelser av mennesker uten lovlig opphold. Spesielt en del av utemarkedet får kjenne på dette – de nigerianske kvinnene som selger sex (Pro Senteret 2016, 4). Kvinner fra Nigeria har det siste tiåret dominert gatemarkedet, og gruppen er antatt å ha sterke koblinger til menneskehandel (Pro Senteret 2016, 21). Som vi så fra forrige periode, er det i 2007 rundt 30 % av selgerne som sosialarbeidere er i kontakt med, fra Nigeria. I 2013 er dette tallet steget til 43 % (Skilbrei og Holmström 2013, 59). Også her, under påskudd av å skulle bekjempe menneskehandel, tar politiet grep. Nigerianske kvinner blir utsatt for ID-kontroller, kontroll av ulike reisepapirer, de forhøres om hvorfor de oppholder seg i Norge, de oppsøkes på gaten, på butikken, mens de venter på bussen. I 2015 melder Pro Senteret om en dramatisk nedgang i det nigerianske prostitusjonsmiljøet, ca. halvparten av de nigerianske brukerne av Pro Senterets tilbud har forsvunnet. Denne endringen knyttes direkte til Politiets aktiviteter (Pro Senteret 2016, 21). Trenden fortsetter inn i 2016 (Pro Senteret 2017). Flere av brukerne av tilbudet hos Pro Senteret kan også fortelle om at de har fått bortvisningsvedtak fra sentrumsområdene (Pro Senteret 2016, 22).

Heller enn at den nye sexkjøpsloven fører til store endringer i markedet, så er det markedet som fører til endringer i hvordan eksisterende lover håndheves. Bekymring for menneskehandel leder til at politiet intensiverer sin aktivitet i prostitusjonsmiljøet, og hallikparagrafen benyttes som verktøy i arbeidet (Skilbrei og Holmström 2013, 125). Noen

endringer knyttet til sexkjøpsloven kan dog meldes: kort tid etter lovforslaget trer i kraft rapporteres det om stor nedgang i aktører både i innendørs- og utendørsmarkedet, men tallene stiger raskt igjen. Det kan se ut til at flere av gatas aktører flytter seg inn i leilighetsmarkedet (Skilbrei og Holmström 2013, 62 og 129). Pro Senteret kan melde om at det offentlige ordskiftet og politiske retningslinjer har ført til en økt prioritering av exit-programmer, heller enn skadereduserende tiltak (Skilbrei og Holmström 2013, 85). Regjeringen som står for utgivelsen av proposisjonen er i utgangspunktet mot innføringen av sexkjøpsloven, og har i samarbeidsavtalen fremmet ønske om evaluering av loven og en påfølgende stortingsmelding om saken (Aftenposten 2016). Vista Analyse kommer i 2014 ut med en rapport om virkningen av sexkjøpsloven. På bakgrunn av dette har både Høyre og Fremskrittspartiet (som sammen med Venstre har flertall på stortinget) valgt å frede loven ut denne stortingsperioden, til tross for at de har programfestet at de ønsker å oppheve den (Bekkelund 2016). Stortingsmeldingen om loven lar fortsatt vente på seg.

Menneskehandel og prostitusjon

Datagrunnlaget for denne delen av analysen skiller seg fra de forhenværende proposisjonene ved at den ikke tar opp prostitusjon i direkte sammenheng med lovforslag, men i sammenheng med hvordan kriminalitetsbildet ser ut på tidspunktet proposisjonen kommer ut. Aspektet ved prostitusjon som her diskuteres er knyttet til menneskehandel, dette kan leses ut fra delkapittelets tittel *Menneskehandel, menneskesmugling og prostitusjon*. Videre kan man lese: «Tradisjonelt forbindes menneskehandel med utnyttelse av kvinner til prostitusjon.» (Prop. 68 L 2015-2016, 29). Man gjør ikke noe større forsøk på å differensiere menneskehandel og prostitusjon i proposisjonen, og nevner kun prostitusjon som en del av feltet innenfor menneskehandel: «Flere politidistrikter melder om at nettverk som er involvert i menneskehandel knyttet til prostitusjon er multikriminelle, ved at de også er involvert i narkotika-, volds- og vinningskriminalitet.» (Prop. 68 L 2015-2016, 30).

Hallikvirksomhet og menneskehandel settes også opp som noe nært beslektet:

«Riksadvokaten og Oslo politidistrikt, med tilslutning fra Politidirektoratet, fremhever særlig den nære sammenhengen mellom saker om menneskehandel og hallikvirksomhet.» (Prop. 68 L 2015-2016, 102), og «Som enkelte høringsinstanser påpeker, er det betydelig nærhet mellom straffbare forhold som rammes av bestemmelsene om henholdsvis menneskehandel og hallikvirksomhet.» (Prop. 68 L 2015-2016, 103). Det ser ut til at menneskehandel,

hallikvirksomhet og prostitusjon oppfattes som synonyme, eller nært beslektede fenomener. Dette har sammenheng med at begrepene hallikvirksomhet og prostitusjon tas opp i et kapittel som diskuterer menneskehandel. Et sted i proposisjonen finner jeg et forsøk på å differensiere fenomenene:

Det er likevel grunn til å understreke den betydelige forskjellen i alvorlighetsgrad mellom menneskehandel og hallikvirksomhet. Mens menneskehandel med nødvendighet innbefatter et tvangselement, kan hallikvirksomhet i prinsippet også gå ut på å fremme frivillig prostitusjon. (Prop. 68 L 2015-2016, 103).

Men heller enn at begrepene differensieres totalt, settes de opp som gradsforskjellige. I følge Skilbrei og Holmström vil dette påvirke hvordan man betrakter fenomenet «The event of concerns over trafficking has thoroughly changed how the problem of prostitution is defined.» (Skilbrei og Holmström 2013, 79). Så la oss se hva som skjer med begrepet, når prostitusjon, hallikvirksomhet og menneskehandel opptrer sammen i det semantiske felt.

Utenlandske aktører

Når man ser på markedets sammensetning, kan det synes som om fokuset på menneskehandel gjør at man kun legger vekt på den ikke-norske delen av segmentet:

«På prostitusjonsområdet finnes aktører fra Nigeria, Russland, Balkan og Øst-Europa. [...] I prostitusjonsmiljøene i de store byene er det i stor grad ulike etniske grupperinger som utmerker seg. På innemarkedene i flere av de store byene er rumenske og etnisk albanske nettverk aktive, mens utemarkedene det siste året fortsatt har vært dominert av nigerianske og rumenske aktører. (Prop. 68 L 2015-2016, 30).

Enten mener man her at prostitusjonsområdet er ensbetydende med menneskehandel og utenlandske aktører, eller så regner man ikke de norske selgerne av sex som en del av prostitusjonsmiljøet. Det ser ut til at man kun ser de utenlandske aktørene i prostitusjonsfeltet. Den som selger sex er nå definert som en utenlandsk aktør, og selgere fra Norge har forsvunnet fra det semantiske feltet. Gruppen som står bak menneskehandelen derimot kan både bestå av norske og utenlandske aktører: «Mange av de kriminelle aktørene er fysisk plassert i hjemlandet og kontrollerer sine ofre «hjemmefra». Også norske menn er dømt for menneskehandel.» (Prop. 68 L 2015-2016, 30).

Ofre for menneskehandel

Den som selger sex er nå definert til å være en utenlandsk aktør. Hva slags andre egenskaper tillegges selger? I videre analyse av et sitat jeg har studert tidligere, der hallikvirksomhet og menneskehandel knyttes sammen, påpekes det at den som selger sex, uansett om det gjelder hallikvirksomhet eller menneskehandel, kan bli utnyttet:

Som enkelte høringsinstanser påpeker, er det betydelig nærhet mellom straffbare forhold som rammes av bestemmelsene om henholdsvis menneskehandel og hallikvirksomhet. I begge tilfeller kan det være tale om *utnyttelse* av andre mennesker, som ofte befinner seg i en *vanskelig og sårbar posisjon*. (Prop. 68 L 2015-2016, 103).

Her ser man at selger «ofte befinner seg i en vanskelig og sårbar posisjon». Et annet sitat som bygger opp under denne oppfatningen er: «Videre nevnes manglende tillit til politiet og ofrenes ofte svært *sårbare* situasjon som mulige årsaker til manglende bidrag til oppklaring.» (Prop. 68 L 2015-2016, 100). I sistnevnte sitat er det snakk om ofre for menneskehandel. Men det er som sagt gjort få forsøk på å differensiere mellom ofre for hallikvirksomhet og menneskehandel og prostitusjon uten tilknytning til disse virksomheter. Dette fører til en unyansert fremstilling av aktørene, der den som selger sex er et offer, uavhengig av bakgrunnen for salget av sex. Prostitusjonsbegrepets innhold endrer seg når begrepets semantiske felt tar inn menneskehandel. Ved å knytte menneskehandel til prostitusjon, skapes det en forståelse av at den som selger sex skal oppfattes som et offer, uavhengig om sexsalget skjer frivillig eller under tvang.

Kjønnede aktører

Når det gjelder kjønn i denne proposisjonen, er det noen få ting å ta tak i. For det første ser det ut til at man mener at særlig kvinner må beskyttes mot menneskehandel: «[...] Norges ratifisering av Palermoprotokollen for å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker, særlig kvinner og barn.» (Prop. 68 L 2015-2016, 99). At særlig barn og kvinner må beskyttes er en ordlyd som er hentet fra Palermoprotokollens egen formulering.¹⁴ Og så et sitat jeg har henvist til tidligere: «Tradisjonelt forbindes menneskehandel med utnyttelse av *kvinner* til prostitusjon.» (Prop. 68 L 2015-2016, 29). Slik fastsettes det at det først og fremst

¹⁴ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/fns-protokoll-for-a-forebygge-bekjempe-o/id107341/>

er kvinner som blir ofre for menneskehandel og som utnyttes til prostitusjon. Men i definisjonen av prostitusjon er igjen den som selger sex ikke kjønnet: «Med prostitusjon menes at en *person* har seksuell omgang eller handling med en annen mot vederlag.» (Prop. 68 L 2015-2016, 102).

De som står bak menneskehandelen eller hallikvirksomheten benevnes flere ganger som bakmenn (Prop. 68 L 2015-2016, 30, 99, 100, 101 og 103), slik som her for eksempel: «Ved å få sine ofre til å utføre kriminalitet, reduserer kriminelle *bakmenn* sin egen eksponering og risiko for å bli avslørt.» (Prop. 68 L 2015-2016, 30), og «Mens første ledd retter seg mot den som står for selve utnyttelsen eller forledelsen, rammer annet ledd de typiske *bakmannshandlinger*.» (Prop. 68 L 2015-2016, 99). Mellommannsvirksomhet brukes også: «Et eksempel på å fremme prostitusjon er det å drive mellommannsvirksomhet eller å organisere sex-klubber der de prostituerte deltar frivillig [...]» (Prop. 68 L 2015-2016, 101). Her sier man implisitt at det er menn som står bak. Men dette kommer frem mer eksplisitt også (i et tidligere brukt sitat): «Mange av de kriminelle aktørene er fysisk plassert i hjemlandet og kontrollerer sine ofre «hjemmefra». Også norske *menn* er dømt for menneskehandel.» (Prop. 68 L 2015-2016, 30).

Bruk av personlig pronomen brukes lite i teksten. Bare en gang dukker tredje person entall opp, og da ukjønnet: «Bestemmelsen rammer for det første *den* som «fremmer andres prostitusjon», jf. første ledd bokstav a.» (Prop. 68 L 2015-2016). Her er hallik fremstilt kjønnsnøytralt. Kjønnsnøytrale benevnelser som aktør og mennesker dukker også opp: «På prostitusjonsområdet finnes *aktører* [...]» (Prop. 68 L 2015-2016, 30), «I begge tilfeller kan det være tale om utnyttelse av andre *mennesker* [...]» (Prop. 68 L 2015-2016, 103).

Samlet sett ser nå prostitusjonsbegrepet ut til å være tett knyttet til menneskehandel og hallikvirksomhet. Konsekvensen av dette er at selger av sex gjerne fremstilles som et offer i feltet, og selv om aktørene ikke kjønnnes gjennomgående i hele teksten, så er den som selger sex kvinne når hun først kjønnnes. Når det gjelder nasjonalitet er hun en utenlandsk aktør. Hennes *bakmenn* kan gjerne bestå av både aktører fra Norge og utland, og han defineres som mann. I diskusjonen om å benytte kommunikasjonsavlytting i saker om hallikvirksomhet og i menneskehandel, inngår som sagt både halliker, de som står for menneskehandelen og den som selger sex i det semantiske feltet. Et oppsiktsvekkende trekk ved proposisjonen er at kjøper ikke er tilstede her. Kjøper omtales ingen steder, dette til tross for at kjøp av sex på dette tidspunktet er ulovlig. Man ville ved kommunikasjonsavlytting ikke bare kunne avdekke

menneskehandel og hallikvirksomhet, men også kjøp av sex, så dette er betenkelig. Her kan det tenkes at regjeringens ambivalente holdning til sexkjøpsloven fører til at kjøper forblir fraværende. Som konsekvens inneholder prostitusjonsbegrepet nå kun selger av sex, hallik og *bakmenn* i menneskehandel.

Historisk oppsummering – stabilitet og endring

I den diakrone analysen skal jeg undersøke hvordan prostitusjonsbegrepet har endret seg gjennom de siste 22 årene, og finne ut om begrepet har hatt ulike betydninger til ulike tider. Jeg vil bruke funnene fra de synkrone analysene av hver enkelt proposisjon som datagrunnlag for den diakrone analysen. I form vil denne delen av teksten være en slags historisk oppsummering av begrepets ulike betydninger gjennom nyere historie, og dets tilknytning til forståelsen av kjønn. Jeg vil legge vekt på de mest sentrale funnene, hva som har endret seg og hva som har holdt seg stabilt, dermed vil ikke denne redegjørelsen være uttømmende for alt jeg kom frem til i de synkrone analysene. Jeg har valgt å sortere mine funn under fire ulike punkter; hva slags synonymer begrepet har, hvilke aktører begrepet omfatter, hvordan de kjønnnes og beskrives. Det siste punktet vil bygge videre på delen om kjønn da jeg mener dette kan være med på å illustrere hva konsekvensene av å kjønnne aktørene har for hvordan man velger å beskrive de.

Synonymer

I 1994-1995 benyttes uttrykkene *ervervsmessig utukt* og *bordellvirksomhet* som synonym til prostitusjonsbegrepet. Det er bordellvirksomhet man ønsker å komme til livs ved å endre lovverket, men med denne begrepsbruken fremstår det som det er prostitusjon i seg selv man mener bør være ulovlig. Man ønsker ikke å akseptere prostitusjonen, men heller ikke å forby det. Prostitusjonsbegrepet har et kriminelt innhold.

I 1999-2000 skjer det en vridning over til en mer kommersiell og «nøytral» språkbruk, der sexsalg og -kjøp refereres til som *tjenesteutveksling* og *salg av seksuelle tjenester*. *Ervervsmessig utukt* byttes ut med *prostitusjon*, og *utukt* med *seksuell*. Den kommersielle språkbruken kan gi legitimitet til prostitusjonsfeltet, da det gir inntrykk av at det er en verdinøytral form for tjenesteytelse (Niemi 2010, 167). Kommersialiseringen av språket på prostitusjonsfeltet kan settes i sammenheng med et generelt skifte mot å snakke om seksualitet med et kommersielt språk (Niemi 2010, 160). Den kriminelle konnotasjonen man fikk tilknyttet virksomheten i 1994-1995, ved at man koblet bordellvirksomhet og prostitusjon, forsvinner. I stedet fremstår begrepet nå mer verdinøytralt og uproblematisk.

I proposisjonen fra 2007-2008 blir prostitusjonsbegrepet lite brukt, til tross for at man i forrige periode bevisst dro det inn i lovverket da man mente det var godt innarbeidet i dagligtalen. Nå

benevnes virksomheten heller som *kjøp av seksuell omgang eller handling*. Samtidig dukker plutselig begrepet *menneskehandel* opp i det semantiske feltet, om ikke som synonym, så i alle fall et nært beslektet begrep til prostitusjon. Dette begrepet har ikke blitt nevnt i de tidligere dokumentene, men dukker nå opp hele 32 ganger. Palermoprotokollen ble ratifisert av Norge i 2003, og sammen med økt innvandring kan dette være bakgrunnen for begrepsskiftet.

I siste proposisjon fra 2015-2016 har prostitusjon blitt tilnærmet synonymt med *menneskehandel*, og brukes utelukkende når det er snakk om menneskehandel. Begrepsskiftet kan virke inn på hvordan man forstår og håndterer feltet. Når prostitusjon blir ensbetydende med menneskehandel vil dette kunne føre til at man i stedet for å legge vekt på velferden til de involverte aktørene, heller bruker strafferettslige tiltak for å nærme seg gruppen. Sosialt arbeid er påvirket av rådende ideologier og lovverk på feltet, dette gjelder også innenfor prostitusjon. Politiet har i sitt målrettede arbeide med prostitusjonsfeltet de siste årene fokusert på utenlandske kvinner (Skilbrei og Holmström 2013, 145), men sosialt rettede tiltak mot gruppen har blitt valgt bort til fordel for arbeid mot menneskehandelens kriminelle side (Skilbrei 2012b). I tillegg er det slik at ved å kun fokusere på et segment av feltet, så forsvinner fokus fra andre grupper. Personer i prostitusjon fra Norge, menn som selger sex og transpersoner blir nedprioritert, og fokus rettes kun mot aktører man mener er utsatt for menneskehandel, og dette gjenspeiles i begrepsdefinisjonen som man ser på slutten av perioden.

Aktører

I proposisjonen fra 1994-1995 omfatter prostitusjonsbegrepet to aktører: den som selger sex og hallik/*bakmenn*. Begge grupper presenteres i proposisjonen som kriminelle, eksplisitt eller implisitt. Kjøper av sex er helt fraværende i proposisjonen. Det er ikke et nytt fenomen at prostitusjonsbegrepet kun innlemmer den som selger sex og at kjøper utelukkes (Borg mfl. 1981, 46; Skilbrei og Holmström 2013, 99). Dette gjenspeiles i forskningen på feltet, hvor kunden som forskningsobjekt har vært lite studert både i Nordisk og internasjonal kontekst (Skilbrei og Holmström 2013, 51). Prostitusjon sees på som problematisk, men det er kun den ene parten man snakker om - skylden for virksomheten blir ensidig fordelt.

I proposisjonen fra 1999-2000 ser det først ut til at begrepet kun innlemmer selger, da man definerer prostitusjon til å være *salg av seksuelle tjenester* – kun selgerside vektlegges. Utover i proposisjonen dukker derimot kunde opp, og er nå innlemmet i definisjonen. Hallik og *bakmenn* er fortsatt en del av begrepet. At kunde plutselig får plass i begrepet gjenspeiles generelt i ordsiftet på denne tiden. Utover 2000-tallet skjer en redefinisjon av fenomenet, som gir en mer jevnbyrdig ansvarsfordeling mellom kjøper og selger (Skilbrei og Holmström 2013, 99). Skilbrei og Holmström (2013, 109) påpeker at avkriminalisering av salg av sex har vært det første steget for å omfordele ansvaret fra selger til kjøper, og at skritt nummer to har vært å kriminalisere kjøper. Her vil jeg tilføye at et mulig mellomsteg har vært å innlemme kjøper i begrepet, som man ser at skjer i proposisjonen fra 1999-2000. Som Koselleck sier er språket både en indikator og en faktor i det politiske liv (Koselleck 1996, 61). Her skjer det en begrepsendring hvor kjøper innlemmes i begrepet, og skylden fordeles mer jevnt. Begrepsendringen muliggjøres av politiske og sosiale hendelser i begrepets historie. Denne begrepsendringen virker kanskje igjen inn på begivenhetshistorien, i det politiske råderom. Mulige virkninger av dette får vi se i neste avsnitt.

Noen år etterpå, i proposisjonen fra 2008-2009 kriminaliseres kjøper. Dette gjenspeiles i dokumentets ordlyd, hvor mest fokus legges på kjøper. Hallik og selger er fortsatt med, men vektlegges ikke like mye som tidligere. Regjeringen ønsker at skylden legges på kjøper, samt *bakmenn* og halliker. Selger skal ikke kriminaliseres. Som konsekvens er kjøper den mest framtrepende part i begrepet på dette tidspunktet.

En svært interessant vending kommer derfor i proposisjonen fra 2015-2016. Som det ble nevnt i historisk og politisk kontekst for denne proposisjonen, har regjeringen vært tilbakeholden med informasjon om eget standpunkt til sexkjøpsloven etter Vista analyses funn av virkningene av loven. Men kanskje kan språket i proposisjonen gi en liten pekepinn på hva vi har i vente. For nå har kjøper igjen forsvunnet fra begrepet. Begrepet inneholder bare selger, *bakmenn* og hallik. Forskyvningen mellom hvor stor plass selger og kjøper har i begrepet har samvariert med lovgivningen på feltet. Begreper muliggjør hendelser og peker fremover i tid – så hva vil denne begrepsendringen bety? Her kan det tenkes at ved å utelukke kjøper i begrepet åpnes det igjen opp for at kjøp av sex legaliseres. Men språket er kun muliggjørende, ikke deterministisk (Åkerström Andersen 1999, 67), så det blir interessant å følge utviklingen videre.

Kjønn

En bestanddel som forholder seg ganske stabil gjennom hele perioden jeg har undersøkt, er de kjønnede aktørene. I proposisjonen fra 1994-1995 blir leser fortalt at det er kvinner som driver utukt som erverv, og at det er menn som lar seg underholde av utukten som bedrives, og som eventuelt fremmer denne utukten.

Interessant nok har man i proposisjonen fra 1999-2000 ønsket å ha en kjønnsnøytral ordlyd i definisjonen av prostitusjon «med prostitusjon menes at en person har seksuell omgang eller handling med en annen mot vederlag.» (Ot.prp. nr. 28 1999-2000, 165). Likevel er kunden referert til som mann og halliken har *kvinner* i *hans* virksomhet. Så selv om lovverket fremstår som kjønnsnøytralt, blir ordbruken rundt virksomheten ofte kjønnnet. Dette peker videre mot at loven bare gjelder visse former for prostitusjon der aktørene innehar tradisjonelle kjønnsroller.

I proposisjonen fra 2007-2008 kan man se at ordlyden i dokumentet er skiftende når det gjelder kjønnning av aktørene, hvor man noen ganger velger å ha kjønnsnøytral ordlyd, mens det andre ganger kommer frem at kjøper fortsatt er mann, det samme gjelder hallik. Selger er fortsatt kvinne. Denne skiftende kjønnningen går derimot ikke andre veien. Ingen steder forekommer det at selger av sex presenteres som mann, eller at hallik og kunde kan være kvinner.

Kunnskapsproduksjonen i prostitusjonsfeltet er påvirket av hvordan politiske instanser definerer prostitusjon på (Skilbrei og Holmström 2013, 55). Når man kjøpper aktørene på denne måten vil det få ringvirkninger inn i forskningsmiljøet. Det er lite forskning på menn som selger sex (Lekanger 2016, 61), og flere sosialarbeidere i Norden påpeker manglende interesse for denne gruppen (Skilbrei og Holmström 2013, 89). Det er ikke utenkelig at dette kan ha sammenheng med måten man velger å definere aktørene i begrepet på. Politikk påvirker språkbruken og kunnskapsproduksjonen, som igjen virker tilbake på det politiske rom.

I den siste proposisjonen fra 2015-2016 kan man se en viss endring i kjønnene til aktørene. Kjøper har som sagt forsvunnet, og hallik er fortsatt mann. Mens den som selger sex nå fremstår som kjønnsløs, er prostituerte utsatt for menneskehandel kvinner. Dette kan igjen settes i sammenheng med den økte bekymringen for menneskehandel i dette tidsrommet. Hva

man før har sett på som en ren kjønnsubalanse blir nå definert som en bekymring over globale ulikheter koblet sammen med kjønn. Kanskje er dette grunnen til at kjønnsfokus forsvinner ut av prostitusjonsbegrepet når det er snakk om prostitusjon som ikke er knyttet til menneskehandel. Denne forskyvningen fra fokus på kjønn til menneskehandel gjenspeiles igjen i forskningen som produseres på feltet. Tidligere har det manglet forskning på menn som selger sex og på aktørene på innemarkedet. Nå mottar også enda en gruppe mindre fokus fra forskningsmiljøet, nemlig personer fra Norge som selger sex (Skilbrei og Holmström 2013, 54). Dette igjen virker inn på hva slags politiske virkemidler som settes inn og hvilken gruppe som mottar hjelp og tiltak.

Hvordan beskrives de?

Jeg har allerede gjort rede for at selger identifiseres som kvinne i samtlige av proposisjonene jeg har analysert, med et unntak i den siste proposisjonen, der selger av sex utsatt for menneskehandel er kvinne, mens de utenfor menneskehandel er ukjønn. Dette danner grunnlaget for videre resonnement i denne delen av teksten.

Proposisjonen fra 1994-1995 beskriver, med sin uklare begrepsbruk rundt ervervsmessig utukt og bordellvirksomhet, den som selger sex, halliker og *bakmenn* som kriminelle, uredelige og skyldige. Ettersom det er bordell- og hallikvirksomhet man ønsker å klargjøre at er forbudt er det ikke så underlig at halliker og *bakmenn* mottar denne beskrivelsen. At den som selger sex derimot blir karakterisert på dette viset er mer oppsiktsvekkende, ettersom man i proposisjonen uttrykkelig sier at man ikke ønsker å straffe den som selger sex. Kjøper utelukkes i begrepet, og unngår dermed all fordømmelse. Professor Bredo Morgenstjerne sa i 1893 i sedelighetsdebatten at: «den almindelige moralske bevidsthed tager heller ikke feil heraf. Den har alltid dømt og vil alltid dømme den prostituerede strengere end den letsindige» (Melby 1980, 107). Denne dobbeltmoralen påpekte også Beauvoir i 1949: «Den prostituerte er en syndebukk; mannen blir kvitt sine laster sammen med henne, og han fornekter henne. Enten har hun en rettslig situasjon som setter henne under politiets overvåkning eller hun arbeider i det skjulte, blir hun i alle fall behandlet som en paria.» (Beauvoir 1949/2000, 651). At skyldbøren legges på selgers skuldre og at kjøper går fri, er altså ikke noe nytt, samme tendens finner vi også i andre nordiske land (Niemi-Kiesiläinen 2005; Niemi 2010). I tillegg til å bli karakterisert som skyldig, uredelig og kriminell blir selger beskrevet som en passiv aktør. Dette kan settes i sammenheng med at selger også er kvinne, men det er fortsatt

betimelig at hun både kan være kriminell og passiv. Som jeg har satt spørsmålstegn ved tidligere, så kan man lure på om en mannlig selger ville motta en passiv beskrivelse av sin virksomhet. Kjønn påvirker hvordan aktørene i feltet forstås (Larsdotter, Jonsson og Gäredal 2011; Lekanger 2016). Den kvinnelige selger av sex blir fratatt agens mens hun samtidig mottar stempelet som kriminell.

I proposisjonen fra 1999-2000 har kunde trådt inn i begrepet som mann. Han er en aktiv deltaker i virksomheten, sammen med hallik og bakmenn. Kjøpers handlinger blir kun definert som handlinger, han *er* ikke sexkjøper. Selger av sex derimot *er* sine handlinger, hun *er* prostituert. Det kriminelle ved selger har nå forsvunnet, og vi får presentert en mer unyansert fremstilling av henne: hun er uvanlig, svak og passiv. Hun fritas fra å være kriminell, og fratras å være et handlende subjekt i ett og samme. Det at hun *er* prostituert underbygger også denne passiviteten, som kvinner ofte blir tillagt. Om denne passivitet sier Beauvoir: «[...] må kvinnen som også er subjekt og aktivitet tilpasse seg en verden som har dømt henne til passivitet» (Beauvoir 1949/2000, 782). Selv om kvinnens situasjon har endret seg drastisk siden Beauvoir sa dette i 1949, så påpeker Koselleck at historiske hendelser og språket beveger seg i ulik takt. Endringer i (det kjønnende) språket skjer mer langsomt enn de politiske endringene som språket skal beskrive (Koselleck 1996, 66). At den som selger sex blir kjønnnet som kvinne, gjør at hun også vil bli Den andre. Men ved å tillegge henne egenskapen av å være uvanlig vil hun innenfor kategorien Den andre også blir Den andre innenfor kategorien kvinne. Det skjer en dobbelt annetgjøring. Fremstillingen av den som selger sex som svak og utnyttet mener jeg kan åpne for at kunde også må inn i begrepet slik vi ser skjer i denne proposisjonen. Om prostituert er skyldig og kriminell vil ikke kundes tilstedeværelse i begrepet være nødvendig, men når hun er svak og utnyttet er det behov for å få inn en aktør som er aktiv og utnyttende. Definisjonen av selger som svak kvinne muliggjør at den aktive kunde plutselig får plass i begrepet.

I neste proposisjon, fra 2007-2008 har det svake ved selgersiden blitt forsterket. Ikke bare er hun svak og passiv, hun er nå i tillegg infantilisert, ved å få benevnelsen *jente*. Hun blir også fremstilt som sårbar. Interessant nok blir personen man ønsker å beskytte ved å innføre loven mot sexkjøp fratatt rollen som aktiv aktør, og får nå stempelet som objekt og offer. Hun beskrives som *jente*, og med Palermoprotokollen settes *kvinnen* og *barnet* i samme kategori, dette underbygger hennes egenskap som svak og sårbar. Her er også den som selger sex plassert innenfor rammen av menneskehandel flere ganger. Kombinasjonen av selger som offer for

menneskehandel, som passiv, uten agens og barnlig er gjenfunnet i andre norske dokumenter som tar for seg menneskehandel og prostitusjon (Skilbrei 2012b, 213).

I den siste proposisjonen fra 2015-2016 har som sagt kjøper igjen forsvunnet fra begrepet, så denne slipper å bli beskrevet. Selgers status som offer videreføres i dokumentet. Hun er nå også blitt utenlandsk. Den norske selger er så å si fraværende i proposisjonen. At selger av sex er blitt utenlandsk mener jeg fører til enda en form for annetgjøring. Hun er *kvinne*, hun *er* prostituert og hun er ikke norsk. Jeg lurer på om det at hun nå ikke lenger er norsk kan føre til at kjøper igjen kan forsvinne ut av begrepet. Kanskje kan det her dras en parallell til den første proposisjonen, hvor selger ble definert som kriminell. Her blir den som selger sex så annerledes enn resten av samfunnet (som ikke norsk, eller som kriminell), at utnyttelse av henne kun kan tillegges menneskehandlerne (eller hallikene) som både kan være norske og utenlandske. Dette bruddet med å ansvarliggjøre kunde gjenfinner også Skilbrei i sin studie av handlingsplanene mot menneskehandel (Skilbrei 2009). Altså ligger ikke skylden lenger på personer i Norge som kjøper sex, men heller de norske og utenlandske *bakmenn*. Skylden renner av kjøper som da forsvinner ut av begrepet. Igjen mener jeg dette kan være et språklig første steg mot å gå bort fra sexkjøpsloven.

Avsluttende tanker

Jeg har i mitt prosjekt undersøkt hvordan prostitusjonsbegrepets innhold har forandret seg gjennom 4 odelstingsproposisjoner/ proposisjoner til stortinget i tidsrommet 1994-2016. Analysen har gitt innsikt i flere endringer innenfor prostitusjonsfeltet og politikken som føres derav, og disse endringene kan leses tilbake i forandringer i begrepsdefinisjonen. Hva man i det politiske ordskiftet prioriterer og vektlegger dukker opp igjen i begrepet, som igjen åpner opp for endringsmuligheter i politiske tiltak. Disse endringene har jeg knyttet opp mot kunnskapsproduksjonen på feltet.

Hvilke aktører som inkluderes i begrepet skifter med de politiske strømningene. Kjøper inkluderes når ordskiftet på feltet faller inn mot å kriminalisere kjøper, og selger presenteres unyansert som en utnyttet og passiv kvinne. Når selger ikke lenger defineres som norsk, forsvinner igjen kjøper ut av begrepet, som et mulig forvarsel om endringer i sexkjøpsloven. Det siste tiåret har gitt prostitusjonsbegrepet en ny betydning, ved at menneskehandel plasseres som synonymt til prostitusjon. Her står språket både som faktor og indikator: endringene i språkdrakten rundt prostitusjon gjenspeiles i politikken og kunnskapsproduksjonen. Grupper som selger sex, som ikke anses å være utsatt for menneskehandel, forskes mindre på, og politiske tiltak rettes først og fremst mot aktører i menneskehandelen.

Jeg har også undersøkt hvordan begrepet forstås som et tidsmessig uttrykk for oppfatning av kjønn. Her fant jeg at en side ved begrepet som har holdt seg forholdsvis stabil er hvordan man kjønner aktørene, og hva slags egenskaper man tillegger disse kjønnede aktørene. Den som selger sex er kvinne, og hun inntar en passiv rolle som utnyttet. Den som kjøper sex er mann, og inntar en aktiv rolle som utnytter. Denne stabiliteten er i seg selv et funn: mange aspekter ved begrepet endrer seg, men ikke de kjønnede aspektene. Som Koselleck påpeker vil språklige endringer kunne komme senere enn de faktiske historiske begivenheter (Koselleck 1996, 66). Kanskje er dette en indikasjon på at samfunnets forståelse av kjønn er så innarbeidet og inngrodd i språket, at en endring her vil ta lengre tid enn de andre delene ved begrepet. Som Simone De Beauvoir sier «[...] et historisk faktum kan ikke betraktes som noe som definerer en evig sannhet; det gir bare uttrykk for en situasjon som nettopp viser seg som historisk, siden den er i ferd med å forandres.» (Beauvoir 1949/2000, 810).

Et siste generelt trekk ved analysen som er verdt å trekke frem er at de ulike endringene i begrepet har samvariert med ulikt fokus i forskningen og i det politiske spillerom. Aktørene beskrives i hver enkelt periode på forskjellig vis, men det er gjennomgående at fremstillingen av de er unyansert, dette gjelder spesielt for gruppen som selger sex. Kunnskapsproduksjonen og politikk på feltet har skiftet fra ensidig fokus på selgere på gatemarkedet, til selgere på massasjeinstitutter, til selgere fra andre land enn Norge. Denne unyanserte begrepsdefinisjonen fører til at andre aktører, som menn som selger sex og transpersoner i prostitusjon mottar lite oppmerksomhet. Hvordan aktørene defineres og fremstilles vil ha konsekvenser for hvilke politiske og sosiale tiltak som settes inn. Et mer finmasket og åpent begrep som rommer flere segmenter av markedet kan føre til en mer nyansert fremstilling av mennesker som selger sex, og tilføre aktørene mer agens. Språket er med på å formidle og konstruere historien, og ved en bevisst holdning til språket i utforming av lovforslag vil dette kunne ha sosialhistoriske effekter.

Som jeg skrev innledningsvis er prostitusjonsfeltet preget av kontroverser, både når det gjelder lovgivning og definisjon, noe min analyse av begrepet også har understreket. Derfor er det vanskelig å skulle si noe endelig eller fyllestgjørende om tema. Derfor velger jeg å avslutte med et siste sitat fra Simone de Beauvoir:

Vi vet ikke helt hva ordet lykke betyr, og enda mindre hvilke autentiske verdier det skjuler; det finnes ingen mulighet for å måle andres lykke og det er alltid lett å erklære at den situasjon man vil påtvinge andre er gunstig; særlig blir de som dømmes til å stagnere erklært for lykkelige, med det påskudd at lykken er uforanderlighet. (Beauvoir 1949/2000, 47).

Litteraturliste

- Aftenposten. 2016. "Hva skjedde egentlig med sexkjøpsloven?", 02. mars, <http://www.aftenposten.no/norge/Hva-skjedde-egentlig-med-sexkjopsloven-15046b.html>.
- Alber, Jan, Stefan Iversen, Louise Brix Jacobsen, Rikke Andersen Kraglund, Henrik Skov Nielsen og Camilla Møhring Reestorff, red. 2011. *Why study literature?* Aarhus: Aarhus University Press.
- Backer, Inge Lorange. 2013. *Loven - hvordan blir den til?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Beauvoir, Simone de. 1949/2000. *Det annet kjønn*. Oversatt av Bente Christensen. Le deuxième sexe. Oslo: Pax.
- Becker Jensen, Leif. 2011. *Indføring i tekstanalyse*. 2. utgave. Fredriksberg: Samfundslitteratur.
- Bekkelund, Anne Siri Koksrud. 2016. "Internrevisjonen: Sexkjøpsloven gjør livet verre for sexarbeiderne." *Aftenposten*, <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Internrevisjonen-Sexkjopsloven-gjor-livet-verre-for-sexarbeiderne-198544b.html>.
- Blakar, Rolv Mikkel. 1973/1996. *Språk er makt*. 6. utgave. Oslo: Pax.
- Boe, Erik. 1996. *Innføring i juss: juridisk tenkning og rettskildelære*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Bondevik, Hilde og Knut Stene-Johansen. 2011. *Sykdom som litteratur : 13 utvalgte diagnoser*. Oslo: Unipub.
- Borg, Arne, Folke Elwien, Michael Frühling, Lars Grönwall, Rita Liljeström, Sven-Axel Månsson, Anders Nelin, Hanna Olsson og Tage Sjöberg. 1981. *Prostitution : beskrivning, analys, förslag till åtgärder*. Stockholm: Liber Förlag.
- Brunovskis, Anette og Rebecca Surtees. 2008. "Agency or illness-the conceptualization of trafficking: Victims' choices and behaviors in the assistance system." *Gender, Technology and Development* 12 (1): 53-76. doi: 10.1177/097185240701200105.
- . 2012. *Out of sight? : approaches and challenges in the identification of trafficked persons*. Vol. 2012:28. Oslo: Fafo.
- Brunovskis, Anette og Guri Tyldum. 2004. *Crossing borders : an empirical study of transnational prostitution and trafficking in human beings*. Vol. 426. Oslo: Fafo.
- Caprona, Yann C. de. 2013. *Norsk etymologisk ordbok : tematisk ordnet*. Oslo: Kagge Forlag.
- Ellingsæter, Anne Lise og Kjetil A. van der Wel. 2012. "Rett til arbeid - plikt til omsorg. Familiepolitikk og kvinners lønnsarbeid i Europa." I *Arbeidslinja - arbeidsmotivasjonen og velferdsstaten*, redigert av Steinar Stjernø og Einar Øverbye. Oslo: Universitetsforlaget.
- Furre, Berge. 2000. *Norsk historie 1914-2000 : industrisamfunnet - frå voksterville til framtidstvil*. 6 utgave. Oslo: Samlaget.
- Gadamer, Hans-Georg. 1999. "Forståelsens historicitet som det hermeneutiske princip." I *Hermeneutik : en antologi om forståelse*, redigert av Jesper Gulddal og Martin Møller. København: Gyldendal.

- Gall Jørgensen, Keld. 1996. *Stilistik: håndbog i tekstanalyse*. København: Gyldendal.
- Gressgård, Randi. 2013. "Interseksjonalitet." *Tidsskrift for kjønnsforskning*.
- Hansen, Svein Roald. 1997. "Gro Harlem Brundtland - første kvinne som statsminister." I *Maktens høyborg: statsministerens kontors historie og politiske hovedsaker siden 1945*, redigert av Dag Berggrav. Oslo: Grøndahl Dreyer i samarbeid med Statsministerens kontor.
- Høigård, Cecilie og Liv Finstad. 1986. *Bakgater: om prostitusjon, penger og kjærlighet*. Oslo: Pax.
- Høigård, Cecilie og Annika Snare. 1983. *Kvinnens skyld : en nordisk antologi i kriminologi*. Oslo: Pax.
- Jessen, Liv og Kirsten Frigstad. 1988. *Jentene - ut av prostitusjonen*. Oslo: Cappelen.
- Johannessen, Asbjørn, Line Christoffersen og Per Arne Tufte. 2010. *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. 4. utgave. Oslo: Abstrakt Forlag.
- Jonsson, Gustav. 1938. "A psychiatric examination of female prostitutes in Sweden." *Acta Psychiatrica Scandinavica* 13 (4): 463-476. doi: 10.1111/j.1600-0447.1938.tb06587.x.
- Jordheim, Helge. 2004. "Inledning." I *Erfarenhet, tid och historia : om historiska tiders semantik*, 9-21. Göteborg: Daidalos.
- Järvinen, Margaretha. 1990. "Prostitution i Helsingfors : en studie i kvinnokontroll." Åbo Akademis förlag.
- Järvinen, Margaretha og Nanna Mik-Meyer. 2005. *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv : interview, observationer og dokumenter*. København: Reitzel.
- Kjølås, Harald. 1999. *Norske statsministre*. Oslo: Samlaget.
- Koselleck, Reinhart. 1996. "A Response to Comments on the Geschichtliche Grundbegriffe." I *The meaning of historical terms and concepts. New studies on begriffsgeschichte*, redigert av Hartmut Lehmann og Melvin Richter. Washington: German Historical Institute, D.C. Occasional Paper No. 15.
- . 2002. *The practice of conceptual history : timing history, spacing concepts*. Oversatt av Todd Samuel Presner m.fl. Cultural memory in the present. Stanford, Calif: Stanford University Press.
- Kurunmäki, Jussi. 2012. "Begreppshistoria." I *Textens mening och makt : metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, redigert av Kristina Boréus og Göran Bergström, 177-218. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, Steinar og Svend Brinkmann. 2009. *Interviews : learning the craft of qualitative research interviewing*. 2. utgave. Los Angeles, Calif: Sage.
- Larsdotter, Suzann, Jonas Jonsson og Mina Gäredal. 2011. *Osynliga synliga aktörer : Hbt-personer med erfaring av att sälja och/eller köpa sexuella tjänster*. Stockholm: RFSL.
- Lekanger, Andrés. 2016. *Prostitusjon. Pro et contra*. Oslo: Humanist forlag.
- Melby, Kari. 1980. "Prostitusjon og kontroll." I *Det Kriminelle kjønn: om barnefødsel i dølgsmål, abort og prostitusjon: bidrag til norsk kvinnehistorie*, redigert av Anne-Marit Gotaas, Brita Gulli, Kari Melby og Aina Schiøtz. Oslo: Pax.

- Moi, Toril. 1995. *Simone de Beauvoir: en intellektuell kvinne blir til*. Oslo: Gyldendal.
- . 2000. "Innledende essay." I *Det annet kjønn av Simone de Beauvoir*, 7-29. Oslo: Pax.
- Müller-Nilssen, Morten og Pion. 1998. *Prostitusjon på bortebane : rapport om kvinner med utenlandsk bakgrunn som selger seksuelle tjenester i Oslo*. Oslo: PION.
- Månsson, Sven-Axel. 2008. "Sex as a Commodity. On Prostitution and Pronography in the Late Modern Society." I *Sexology in context : a scientific anthology*, redigert av Bo Lewin og Bente Træen, 193-226. Oslo: Universitetsforlaget.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna. 2005. "Kvinnohandel, koppleri och sexköp." *Nordisk Tidsskrift For Kriminalvidenskab*: 22-38.
- Niemi, Johanna. 2010. "What We Talk About When We Talk About Buying Sex." *Violence Against Women* 16: 159-172. doi: 10.1177/1077801209355239.
- Nilsen, Håvard og Erlend K. Lorentzen. 2008. "Sexual Abuse." I *Sexology in context : a scientific anthology*, redigert av Bo Lewin og Bente Træen. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ot.prp. nr. 28. 1999-2000. *Om lov om endring i straffeloven mv. (seksuallovbrudd)*: Justis- og politidepartementet.
- Ot.prp. nr. 40. 1961-1962. *Om endring av straffelovens bestemmelser om 1) forbrytelser mot sedeligheten og 2) forbrytelser og forseelser i sjøfartsforhold*: Justis- og politidepartementet.
- Ot.prp. nr. 48. 2007-2008. *Om lov om endring i straffeloven 1902 og straffeprosessloven (kriminalisering av kjøp av seksuell omgang eller handling mv.)*: Justis- og politidepartementet.
- Ot.prp.nr. 4. 1994-1995. *Om lov om endring i straffeloven m.m.*: Justis- og politidepartementet.
- Pinker, Steven. 2003. "The blank slate: The modern denial of human nature." *The Skeptical Inquirer* 27 (2): 37-41.
- Pro Senteret. 2016. *Året 2015: En oppsummering av aktivitetene ved Pro Sentret*. Oslo: Pro Senteret.
- . 2017. *Året 2016: En oppsummering av aktivitetene ved Pro Sentret*. Oslo: Pro Senteret.
- Prop. 68 L. 2015-2016. *Endringer i straffeprosessloven mv. (skjulte tvangsmidler)*: Justis- og politidepartementet.
- Randers-Pehrson, Arne. 1998. "Om utlandske prostituerte i Norge." I *Prostitusjon: innledninger fra Pro-sentrets jubileumskonferanse*. Oslo: Pro Sentret.
- Schiøtz, Aina 1980. "Prostitusjon og prostituerte i 1880-åras Kristiania." I *Det Kriminelle kjønn: om barnefødsel i dølgsmål, abort og prostitusjon: bidrag til norsk kvinnehistorie*, redigert av Anne-Marit Gotaas, Brita Gulli, Kari Melby og Aina Schiøtz. Oslo: Pax.
- Skilbrei, May-Len. 1998. *Når sex er arbeid : en sosiologisk analyse av prostitusjon på massasjeinstituttene*. Oslo: Pax.
- . 1999. "Norsk prostiusjonskontroll på 1990-tallet." *Kritisk juss (trykt utg.)* 1: 59-74.

- . 2009. "Nigeriansk prostitusjon på norsk: Feil kvinner på feil sted." I *Norske seksualiteter*, redigert av Wencke Mühleisen og Åse Røthing, 166-184. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- . 2012a. "The Development of Norwegian Prostitution Policies: A Marriage of Convenience Between Pragmatism and Principles." *Sexuality Research and Social Policy* 9 (3): 244-257. doi: 10.1007/s13178-012-0096-z.
- . 2012b. "Moving beyond assumptions: The framing of antitrafficking efforts in Norway." *Advances in Ecopolitics* 10: 211-227. doi: 10.1108/S2041-806X(2012)0000010014.
- Skilbrei, May-Len og Charlotta Holmström. 2013. *Prostitution policy in the Nordic region : ambiguous sympathies*. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- Sletvold, Leif. 2000. *Kontantstøtteordningens konsekvenser for yrkesaktivitet og likestilling*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Stavang, Per. 1999. *Storting og regjering : om instruksar frå Stortinget til regjeringa*. Bergen: Alma mater.
- Straffeloven. Lov av mai 2005 nr. 28 om straff.
- Syvertsen, Trine. 1998. *Dokumentanalyse i medievitenskapen: Tilgang, kildekritikk, problemstillinger*. Oslo: Institutt for medier og kommunikasjon.
- Thagaard, Tove. 2009. *Systematikk og innlevelse : en innføring i kvalitativ metode*. 3. utgave. Bergen: Fagbokforlaget.
- Tveit, Marianne og May-Len Skilbrei. 2008. *Mangfoldig marked. Prostitusjonens omfang, innhold og organisering*. Oslo: Fafo.
- Vogt, Jørgen Herman. 1949. *Sulfonamider og antibiotica: med et spesielt kapittel om antimykobakterielle medikamenter*. Oslo: Norges apotekerforening.
- Østbø, Ivar Buch. 2010. *Storting og regjering*. 2. utgave. Oslo: Schibsted.
- Åkerstrøm Andersen, Niels. 1999. *Diskursive analysestrategier : Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.